

THE
UNIVERSITY
OF CHICAGO
LIBRARY

ALBERTANUS BRIXIENSIS

SERMONES QUATTUOR

*

FONDAZIONE UGO DA COMO - LONATO

Albertano da Brescia
ALBERTANUS BRIXIENSIS

SERMONES QUATTUOR

EDIZIONE CURATA SUI CODICI BRESCIANI

DA

MARTA FERRARI

✱

FONDAZIONE UGO DA COMO - LONATO

BX1756
.A1A33

★

**La presente edizione è stata fatta a spese
della Fondazione "Ugo da Como,, di Lonato**

★

TIPOGRAFIA OPERA PAVONIANA - BRESCIA

Printed In Italy

INTRODUZIONE

Albertano, nato alla fine del sec. XII o all'inizio del XIII, fu uno dei più illustri cittadini di Brescia. Valente avvocato e giudice, prese parte alle vicende politiche dei suoi tempi.

Nel 1226 rappresentò il Comune bresciano a Mosio, dove le città lombarde, opponendosi all'Imperatore Federico II°, che minacciava le libertà comunali, strinsero i patti della seconda Lega.

Nel 1231 fu eletto sindaco di Brescia e quando, nel 1238, Federico II° pose l'assedio alla città, ad Albertano fu affidata la difesa della rocca di Gavardo. Egli cercò invano di resistere alle soverchianti forze nemiche; il 26 agosto fu fatto prigioniero e chiuso in carcere a Cremona (come egli stesso ricorda nel *Liber de amore et dilectione Dei et proximi et aliarum rerum et de forma vite*, composto in prigionia).

Non si sa di preciso quando riottenne la libertà.

Nel 1243 era a Genova, *assessor* del podestà Emanuele Maggi, bresciano. In quella città, benchè preso dalle cure e dalle responsabilità del suo ufficio « conservò viva nell'animo la sua fede filosofica e civile talchè, singolare espressione del suo carattere, fra il tumulto delle armi e le ansiose vigilie, nel giorno di S. Nicola... pronuncia quel Sermone ai giudici, causidici e notai, che è tutta una esaltazione delle umane e pacifiche virtù »¹.

Dotato di vasta cultura (come dimostrano le molte opere citate, se pure spesso non alla lettera, nei Trattati e nei Sermoni), Albertano, tornato a Brescia, si dedicò agli studi prediletti e nel 1245 scrisse il *Liber de doctrina dicendi et tacendi*, nel 1246 il *Liber consolationis et consilii*. Partecipò anche alle riunioni, che i giurisperiti bresciani tenevano nel Convento di S. Francesco e vi pronunciò cinque sermoni.

Le sue opere procurarono ad Albertano grande rinomanza e

¹ BONARDI, *Albertano da Brescia*, in « Commentari dell'Ateneo di Brescia », anni 1948-49, Apollonio, Brescia 1949, p. 10 dell'estr.

furono presto tradotte in varie lingue; ciò dimostra, fra l'altro, quanto rispondessero a una sentita esigenza.

Di lui non abbiamo più notizie sicure dopo il 1250, data dell'ultimo suo sermone ¹.

Soltanto il primo dei sermoni fu edito dal Fè nel 1874 ². Degli inediti, di cui già si trattò altrove ³, si dà ora il testo, come risulta da due codici della Biblioteca Queriniana di Brescia (C VII 14) e della Biblioteca Da Como, di Lonato.

Essi sono di grande contributo allo studio della figura di Albertano, che, pur non essendo stata trascurata in passato ⁴, merita una elaborazione più ampia, per un giudizio che lo ponga al suo giusto posto nel tempo, e non solo dal punto di vista giuridico.

Ponendo fine a questa breve introduzione, desidero esprimere la mia gratitudine al Prof. Ezio Franceschini e al Rev.mo Mons. Paolo Guerrini, che mi hanno guidato e consigliato nella preparazione di questa edizione dei Sermoni; a S. Ecc. il Senatore Carlo Bonardi, Presidente della Fondazione Da Como, al Dott. Baroncelli, Direttore della Biblioteca Queriniana di Brescia, ai quali si deve se questo mio lavoro può vedere ora la luce.

¹ Il BONARDI, (*Albertano da Brescia*, p. 11) dice: « Un Albertanus index risulta tra i sapienti del Quartiere San Giovanni, autori della riforma del Codice dei Malesardi, approvata il 24 ottobre 1292... Non so se si tratta del nostro, che avrebbe così raggiunto età assai avanzata ».

² *Sermo quem... composuit et edidit inter causidicos Januenses*, ed. Fè, Brescia, 1874.

³ MARTA FERRARI, *Intorno ad alcuni Sermoni inediti di Albertano da Brescia*, Estr. dagli « Atti dell'Istituto Ven. di scienze, lettere ed arti » anno acc. 1950-51, t. CX.

⁴ Cfr. in particolare: FÈ, *Sermo*, etc. Introd.; THOR SUNDBY, *Liber consolationis et consilii*, Hauniae, 1873. Introd.; THOR SUNDBY, *Ars loquendi et tacendi*, in *Della vita e delle opere di Brunetto Latini*, Firenze 1884, p. 171-177; CHECCHINI, *Un giudice del sec. XIII*, Estr. dagli « Atti del R. Istit. Ven. di scienze, lettere ed arti », anno acc. 1911-12, t. LXXI.

CODICI USATI PER LA PRESENTE EDIZIONE

1) BRESCIA - BIBLIOTECA QUERINIANA

Cod. C. VII 14 membr., scr. su due colonne, con rubr. e iniziali colorate in rosso e azzurro. Rilegato, di mm. 200x140, 352 pg. num. in penna, in epoca più recente. Sec. XIV (1311).

A piè della pag. 1 è riprodotta in penna l'arma Paironi dalle tre lune falcate. (Cfr. ODORICI, *Storie bresciane*, Gilberti, Brescia 1856, vol. V^o, p. 358 segg.).

p. 1. Incipit liber de doctrina tacendi et loquendi. Rubrica

p. 20 Explicit liber de doctrina dicendi et tacendi ab Albertano causidico brixienſi de hora sancte agathe compositus et compilatus sub incarnatione Millesimo ducentesimo quadragesimo quinto de mense decembris

La pagina 21 contiene l'indice delle rubriche.

p. 22. In Christi nomine amen.

Incipiunt rubricae libri consolationis et consilii. Rubrica.

p. 95. Explicit liber consolationis et consilii quem albertanus causidicus brixienſis de hora sancte agathe compilavit atque composuit sub annis domini Millesimo ducentesimo quatragesimo sexto in mensibus aprilis et maij. Incipit liber de amore et dilectione dei et proximi et aliarum rerum et de forma vite liber primus. Rubrica

p. 267. Explicit liber de amore et dilectione dei et proximi et aliarum rerum et de forma vite. Quem albertanus causidicus brixienſis de hora sancte agathe compilavit ac scripsit cum esset in carcere domini imperatoris frederici in civitate cremone in quo positus fuit cum esset capitaneus gavardi de defendendo locum ipsum ad utilitatem communis brixie. Anno domini Millesimo ducentesimo trigesimo octavo de mense augusti in die sancti alexandri quo obsidebatur civitas brixie per eundem imperatorem indictione XI. Hic est sermo

quem albertanus causidicus brixiensis composuit et edidit inter causidicos janue et quosdam notarios super confirmatione vite illorum tempore domini manuelis de madio potestatis janue. Currente M.CC. XLIII in domo viridarii domini petri de nigro causidici in die sancti nicholai. Rubrica

p. 278. Sermo factus super illuminatione et super spirituali et corporali refectione et que sint necessaria in refectione. Rubrica

p. 289. Incipit sermo secundus quem albertanus causidicus brixiensis composuit et edidit inter fratres minores et causidicos brixien-
ses in congregatione quam faciunt more solito. Rubrica

p. 302. Sermo factus ad cognoscendum que sint necessaria in convivio et quomodo debemus intelligere super egenos et pauperes secundum prophetam dicentem: Beatus qui intelligit super egenum et pauperem. Rubrica

p. 316. Hic est sermo quem albertanus causidicus de sancta agatha composuit et edidit inter causidicos brixienses apud fratres minores in congregatione solita sub anno domini M.CC.L in media quadregesima super doctrina timoris domini. Rubrica

p. 322. Explicit liber albertani deo gratias amen. Finitum fuit hoc opus anno domini Millesimo trecentesimo undecimo indictione nona, die lune septimo intrante iunio. Et die veneris sequente erat festum beati barnabe. Pax sit scribenti sint gaudia plura legenti. Sit benedicta dies peperit qua virgo maria. Qua peperit Christum sit benedicta dies.

Dopo questa nota (p. 322-352) è trascritto un Trattato morale sull'umiltà, l'indulgenza, la confessione, l'astinenza, ecc.

2) LONATO (Brescia) - BIBLIOTECA DA COMO.

Cartaceo, scritto su due colonne, con rubriche e iniziali colorate in rosso e azzurro. Cartonato, di mm. 290x210, ha 81 ff. numerati a matita, in epoca recente. Prima metà del sec. XV.

A piè del f. 1 si nota uno stemma con leone rampante, aggiunto in epoca più tarda.

f. 1 r. Compilacio albertani. Incipit liber primus de doctrina dicendi et tacendi

f. 6 r. Explicit liber de doctrina dicendi et tacendi ab albertano causidico brixiensi compositus et compilatus. Incipit liber consolacionis et consilii eiusdem doctoris

f. 26 r. Explicit liber consolacionis et consilii quem albertanus causidicus brixienensis de hora sancte agathe compilavit atque composuit sub Millesimo CCXLVI de mensibus aprilis et maii

Incipit liber de amore et dilectione dei et proximi et aliarum rerum et de forma vite

f. 65 r. Explicit liber de amore et dilectione dei et proximi et aliarum rerum et de forma vite quem Albertanus causidicus brixienensis de hora sancte Agathe compilavit et scripsit cum esset in carcere domini Imperatoris Frederici in civitate cremone in quo positus fuit cum esset capitaneus Cavardi ad defendendum locum ipsum ad utilitatem communis brixie anno domini millesimo ducentesimo tricesimo octavo de mense augusti in die alexandri quo obsidebatur civitas brixie per ipsum Imperatorem Fredericum indicione undecima.

Sequuntur quidam sermones quos idem albertanus causidicus brixienensis composuit inter causidicos Ianue.

Hic est sermo quem albertanus causidicus brixienensis de sancta agatha composuit et edidit inter causidicos Ianue et quosdam notar <ios> super conformatione vite illorum, tempore domini manuelis de madio potestatis Ianue correntibus annis domini millesimo ducentesimo XLIII° in domo viridarii domini petri de radio causidici in die sancti nicholai : liber quartus.

f. 68 r. Sermo factus super illuminacione et super spirituali et corporali refectione et que sunt necessaria in refectione Rubrica

f. 70 v. Incipit sermo secundus quem albertanus causidicus brixienensis composuit et edidit inter fratres minores et causidicos brixieneses in congregacione

f. 74 r. Sermo factus ad cognoscendum que sint necessaria in convivio et quomodo <debemus> intelligere super egenos et pauperes secundum prophetam dicentem.

f. 77 v. Hic est sermo quem albertanus causidicus de sancta agatha composuit et edidit inter causidicos brixienenses apud fratres minores in congregacione solita sub millesimo ducentesimo quinquagesimo in media quadragesime Sermo albertani.

f. 79 r. Expliciunt sermones quidam compilati et editi a venerabili viro domino albertano causidico brixienensi, scripti per manus theoderici de alemania in colonia

Scriptor opus siste tenuit labor iste satis te

I ff. 79 v. 80 r. e v. e 81 r. e v. non sono scritti.

CRITERI DELL'EDIZIONE

- 1) La punteggiatura è dell'editore.
- 2) Non si è fatto conto delle posposizioni di parole nei codici.
- 3) Base è il cod. Queriniano C. VII 14 (A). Il cod. Da Como (B) è stato interamente collazionato; le sue lezioni sono naturalmente entrate nel testo quando erano le migliori. In tal caso è indicata nell'apparato critico a pie' di pagina la lezione del Queriniano.

Sermo factus super illuminatione et super spirituali et corporali refectione et que sint necessaria in refectione.

Orate Deum, fratres, ut, ministerio sue sanctitatis, per me, servum suum inutilem atque indignum, ministret vobis¹ hodie aliquid utilitatis.

Fratres mei, more solito hic congregati, propositum nostre congregationis inspiciamus, circa illud aliqua utilia pertractantes.

Propositum certe nostre congregationis triplicem habet causam. Quarum prima est illuminatio; nam hic consuevimus congregari ad collationem faciendam, ut oleum ematur de quo sacer iste locus illuminetur.

Secunda causa est spiritualis refectio, quam hic a fratribus cum devotione suscipere consuevimus.

Tercia² est corporalis refectio, quam hic cum caritate debemus sumere.

De quibus singulariter inspiciamus³.

Circa illuminationem scire oportet quod, qui aliis lumen volunt prebere⁴, in se lumen habere debent. Nam, sine lumine, homo quasi cecus dicitur et⁵ « si cecus ceco ducatum prestat, ambo in foveam cadunt »^a, ut in Evangelio Veritas ipsa testatur.

Ut ergo verum lumen habeamus aliisque possimus conferre, sciendum est quod, sicut in lumine nostro corporali consueto quatuor intervenire debent, videlicet: ignis et oleum atque aliquod corpus purum, in quo oleum infundatur⁶ et accendi possit, et ipsa accensio, ita⁷ et in lumine vero spirituali predicta quatuor intervenire debent.

Ignem namque habere debemus, hoc est Deum in cordibus nostris portare eiusque memoriam habere atque illius amore calefieri. Et quod ignis Deus sit bene testatur Beatus Paulus, in Epistula ad Hebreos, dicens: « Etenim Deus noster⁸ ignis consumens »^b, consumit enim omnia nostra peccata.

a) Matth. 15, 14.

b) Pauli, ad Hebr. 12, 29.

¹ nobis B

² causa addit B

³ dispiciamus A

⁴ prebere] probare et procurare B

⁵ etiam addit B

⁶ fundatur A

⁷ ita om. B

⁸ Etenim Deus noster] Et est Deus vester A

Hic¹ enim est ignis, qui Apostolos inflamavit atque² illuminavit in festo Pentecostes³.

Hic eciam est ignis, qui apparuit Moysi in rubro.

Hec⁴ est columpna ignis, que duxit⁵ populum israeliticum per desertum.

Hic⁶ insuper est ignis habens carbones desolatorios, qui dissolvunt corda nostra, dura ad benefaciendum, de quibus dicit Propheta: « Sagitte potentis acute, cum carbonibus desolatoriis »^a.

Hii sunt carbones, quos debemus mittere⁷ super capita inimicorum nostrorum, ut ait Beatus Paulus, in Epistula ad Romanos : « Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit⁸, potum da illi, hoc enim faciens, carbones ignis congeres⁹ super caput eius »^b.

Oleum vero habere debemus, hoc est nitorem¹⁰ bonorum operum et operum¹¹ caritatis.

Hoc est oleum de quo dicitur in Evangelio de decem virginibus, quarum quinque erant prudentes, quinque vero¹² fatue. Prudentes¹³ ornaverunt lampades suas oleo et intraverunt cum sponso ad nuptias. Fatue vero non sumpserunt oleum secum et ideo excluse sunt a nuptiis dictumque est illis: « Amen dico vobis, nescio vos »^c.

Hoc oleum debet esse purum nullique putredini admixtum, ut ex eo purum lumen et verum valeat (elici)¹⁴. Nam, cum facimus opera caritatis, non debemus hoc facere cum vanagloria admista¹⁵. Unde dictum est in Evangelio: « Cum facis elemosinam, noli¹⁶ tuba canere, sed secreto, ut nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua: et¹⁷ pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi »^d.

Non enim obliviscetur Deus de operibus caritatis, sed in die

a) Psal. 119, 4.

c) Matth. 25, 2-12.

b) Pauli, ad Rom. 12, 20.

d) Matth. 6, 2-4.

¹ Hoc A

² inflamavit atque om. B

³ festo [Pentecostes] pascha Pentecoste A

⁴ Hoc A

⁵ eduxit A

⁶ Hoc A

⁷ inicere B

⁸ sicierit A

⁹ colligeres B

¹⁰ unctionem B

¹¹ et operum om. B

¹² quinque vero] et quinque B

¹³ vero addit B

¹⁴ verum valeat dici A, iterum valeat alio B

¹⁵ admista om. B

¹⁶ non debes B

¹⁷ et om. A

iudicii dicet ¹: « Esurivi, et dedistis ² mihi manducare: sitivi, et dedistis ³ mihi bibere: nudus fui, et cooperuistis ⁴ me: hospes fui, et collegistis ⁵ me: infirmus ⁶ et in carcere fui, et visitastis ⁷ me »^a. « Venite et percipite regnum »^b, etc.

Nec etiam facere debes ⁸ huiusmodi opera invite vel per impressionem, sed hilariter. Nam, ut ait Augustinus: « Qui dat pauperi non ut reficiat viscera indigentis, sed ut removeat tedium impetrantis, et rem perdit et meritum ». Et certe opera caritatis merito comparantur oleo, quia, sicut oleum cuique ⁹ liquori appositum semper supereminet ¹⁰, sive super ponatur ¹¹, sive (infra) ponatur ¹² et ita caritas eiusque ¹³ opera omnibus aliis ¹⁴ virtutibus supereminet.

Unde dicit Beatus Paulus, in Epistula prima ¹⁵ ad Corinthios: « Nunc autem manent ¹⁶ fides, spes et caritas, tria hec: maior autem hiis caritas est »^c ¹⁷.

Et sicut ¹⁸ nostro oleo materiali tripliciter fungimus, videlicet: ad illuminationem et ad condienda alia cibaria et ad unctionem, et ita ¹⁹ de isto oleo spirituali, id est caritatis, debemus tripliciter fungi, scilicet ad illuminationem, quia per illud pervenimus ad verum lumen, ut dixi; et ad condiendas alias virtutes, quia sine caritate alie virtutes nichil sunt, ut Beatus ²⁰ Paulus in predicta Epistula dixit et ad unctionem, diligendo iusticiam et odio habendo iniquitatem, ad exemplum Christi ²¹, de quo dixit Propheta: « Dillexisti iustitiam, et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo leticie, pre consortibus tuis »^d.

Et Iesus Sirac dixit: « Fili, agonizare pro anima tua, usque ad ²² mortem certa pro iustitia, et Dominus ²³ expugnabit pro te ²⁴ omnes inimicos tuos »^e.

a) Matth. 25, 35-36.

c) Pauli, I ad Cor. 13, 13

e) Eccli. 4, 33

b) Matth. 25, 34.

d) Psal. 44, 8

¹ dicet om. A

² dedisti A

³ dedisti A

⁴ cooperuisti A

⁵ colegisti A

⁶ et curasti me addit A

⁷ visitasti A

⁸ debemus facere B

⁹ cuicumque B

¹⁰ eminet B

¹¹ supponatur B

¹² sive in terra ponatur B, om. A

¹³ cuius B

¹⁴ aliis om. B

¹⁵ prima om. B

¹⁶ manet A

¹⁷ tria . . . est om. B

¹⁸ sic A

¹⁹ ita om. B

²⁰ Beatus om. A

²¹ Christi om. A

²² ad om. A

²³ Dominus om. B

²⁴ Deus addit B

Si autem predicta opera caritatis non fierent pura intencione, sed ex vanagloria vel aliter¹, hoc oleum non esset purum, sed faciens hec² accepisset mercedem suam, et diceretur oleum peccatoris, de quo dicit Propheta: « Oleum peccatoris non impinguet caput meum »^a.

Tercium autem intervenire debet, hoc est aliquod corpus purum, quod accendatur, id est nostra corpora debent esse pura ut in hiis oleum predictum bene infundatur et accendi possint³. Ea namque purificare debemus et omnem putredinem peccatorum a nobis remove per opera penitencie, que sunt septem, videlicet: sollicitudo, defensio, indignatio, timor, desiderium, emulatio, pena.

De quibus omnibus facit mentionem Beatus⁴ Paulus, in Epistula secunda ad Corinthios, circa medium, ubi dicit: « Que enim secundum Deum est tristitia, penitentiam »^{b 5}, etc.

Sollicitudinem enim habere debemus emendandi quod deliquimus.

Defensionem⁶ debemus facere vel habere, quia nos debemus defendere a precedentibus delictis⁷.

Indignationem⁸ debemus habere, id est indignare contra nosmet ipsos, si forte cademus in predicta delicta vel alia peccata.

Timorem vero⁹ semper habere debemus ne forte incidamus et revertamur ad priora, quia « Beatus homo, qui semper est¹⁰ pavidus »^c. « Inicium enim sapientie est timor Domini »^d, ut Propheta dixit et eciam quidam philosophus dixit: « Qui timet Deum¹¹, omnia timent eum; qui vero non timet Deum¹², omnia timet »^e.

Et alius dixit: « Timor Domini sit negotiatio tua, et veniet tibi lucrum sine labore »^f.

Desiderium vero debemus habere semper provehi in melius.

a) Psal. 140, 5

b) Pauli, II ad Cor. 7, 10.

c) Prov. 28, 14

d) Psal. 110, 10

e) PETRUS ALFUNSI, *Disciplina clericalis*, edd. HILKA-SÖDERHJELM, Heidelberg 1911, p. 2.

f) *Disciplina clericalis*, p. 2

¹ alias B

² faciens hec] si faciens hoc B

³ possit B

⁴ Beatus om. A

⁵ penitencia A

⁶ enim nos addit B

⁷ a precedentibus delictis] apud cedentibus delictis vel absendo A

⁸ vero addit B

⁹ enim B

¹⁰ erit A

¹¹ Dominum A

¹² Dominum A

Emulationem¹ habere debemus, scilicet sanctorum, quia illos semper debemus imitari.

Penam vero debemus sustinere, hoc est corpora nostra² affligere vigiliis et ieiuniis et aliis operibus bonis.

Et si, per predicta opera penitencie, corpora nostra ita fuerint depurata, bene poterit in hiis oleum infundi, eaque ad Dei amorem bene poterunt accendi.

Quantum eciam³ ad illuminationem veram est necessarium, ut dixi, videlicet ipsa accensio. Ait enim Lucas in Evangelio: « Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur? »^a.

Certe accendi debet ignis amoris Christi in cordibus nostris per exagitacionem⁴ ipsorum corporum circa opera caritatis, ad modum facis, que semper quanto magis exagitur, tanto magis accenditur et in maiorem flammam erigitur Ysaia propheta⁵ testante, qui ait: « Cum effuderis animam tuam esurienti, et animam afflictam repleveris, orietur in tenebris lux tua, et tenebre tue erunt sicut meridies. Et requiem dabit tibi Dominus Deus semper⁶, in splendoribus animam tuam salvabit, et ossa tua liberabit⁷, et eris⁸ quasi ortus irriguus, et sicut fons vivus, cuius non deficiunt aque »^b.

Et iterum idem ait: « Frange panem tuum esurienti, et si videris nudum, operi⁹ eum¹⁰, egenos vagosque induc in domum tuam: et carnem tuam ne despexeris. Et tunc erumpet quasi mane lumen tuum, et sanitas tua cicius orietur »^c.

Et eciam Tobias dixit: « De tua substantia fac elemosinam, et noli avertere faciem tuam ab ullo paupere: ita enim fiet, ut nec avertatur a te facies Domini »^d, que¹¹ facies vera lux est, ut Beatus Iohannes dicit: « Erat lux vera, que illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum »^e.

Et iterum idem Tobia dixit: « Quando potueris, misericors esto. Si multum tibi fuerit, habundanter tribue: si exiguum fuerit,

a) Luca 12, 49

c) Is. 58, 7, 8

e) Ioh. 1, 9

b) Is. 58, 10, 11

d) Tob. 4, 7

¹ vero addit B

² debemus addit B

³ eciam om. B

⁴ excogitationem A

⁵ propheta om. B

⁶ et addit B

⁷ et ossa tua liberabit om. B

⁸ erit B

⁹ cooperi A

¹⁰ et addit B

¹¹ quare B

eciam ¹ exiguum ² impartiri stude. Premium enim ³ tibi bonum thesauriza in die necessitatis; quoniam elemosina ab omni peccato et morte liberat, et non patitur animam ire in tenebris » ^a.

Et ita, orto et accenso lumine in nobis, poterit dici cum Prophe-
ta ⁴: « Nobis lux orta est iusto, et rectis corde leticia » ^b. Servire
enim Deo vera leticia est. Unde eciam Salomon dixit: « Lux ocu-
lorum letificat animam: et fama bona impinguat ossa » ^c.

Et eciam poterit ⁵ dici cum Beato Paulo ⁶: « Eratis aliquando
tenebre, nunc autem lux in Domino. Ut ⁷ filii lucis ambulate: fructus
autem lucis est in omni bonitate, et iustitia, et veritate » ^d.

Ambulare itaque debemus ut lumen duret nec extinguatur, quod
facere possumus duobus modis, videlicet: perseverantia, et si ea re-
moverimus a nobis, que consueverunt lumini obesse illudque ⁸ extin-
guere; que, meo iudicio, sunt sex, videlicet: impuritas luminis,
remotio luminis vel a lumine, ventus sive aura, obstaculum lumini
appositum ⁹, occultatio luminis ¹⁰, luminis singularitas.

De impuritate luminis satis dixi vobis. Si autem remoti estis a
lumine vel lumen a vobis nimis est remotum, ita ut non ¹¹ clare
videatis, servate ¹² dictum Prophete, qui ait: « Accedite ad eum,
et illuminamini: et facies vestre non confundentur » ^e. Quod facere
debemus per penitenciam eiusque opera, auferendo a nobis peccata
et vicia.

Ventum autem et auram, que consueverunt lumen extinguere,
a nobis remove debemus. Hoc est superbia, que vento comparatur;
dixit enim Marcialis ¹³:

« Eteream pacem ¹⁴ ventosa superbia tollit »
quare penitus est removenda.

« Odibilis ¹⁵ est coram Deo et hominibus superbia: et execra-
bilis omnis iniquitas » ^f, ut Iesus Sirac dixit, qui eciam ait: « Obiur-

a) Tob. 4, 8-11

c) Prov. 15, 30

e) Psal. 33, 6

b) Psal. 96, 11.

d) Pauli, ad Ephes. 5, 8, 9

f) Eccli 10, 7

¹ eciam om. B

² exiguo A

³ enim om. A

⁴ Dum addit A De addit B

⁵ possit B

⁶ Apostolo B

⁷ ergo addit B

⁸ illud eciam B

⁹ oppositum B

¹⁰ et addit B

¹¹ non om. B

¹² videatis, servate] videamini servare A

¹³ cocus addit B

¹⁴ Eteream pacem] Etheram partem A

¹⁵ enim addit B

gatio et iniurie annullabunt substantiam¹: et domus que nimis lo-
cuplex est, annullabitur superbia »^a.

Et Iob dixit: « Si ascenderit usque ad celos superbia, et caput
eius nubes tetigerit: quasi sterquilinum² in fine perdetur »^b.

Et Salomon dixit: « Ubi fuerit superbia, ibi et contumelia:
ubi autem humilitas, ibi et sapientia »^c simul cum gloria. Obstacu-
lum vero lumini appositum est auferendum, quia³, si corda no-
stra⁴ fuerint a peccatis et viciis obsessa, debemus illa per peni-
tenciam⁵ auferre atque penitus remove.

Lumen enim talis nature est, quod ubique diffunditur, nisi
obstaculum ei⁶ apponatur. Nam sicut ostio clauso domus
est tenebrosa, eoque aperto, statim, fugatis tenebris, lumen subin-
trat, ita Deus, qui est lumen, stat ad ostium cordis nostri et
pulsat⁷, ut ipsemet testatur, dicens: « Ego sto ad ostium, et
pulso »^d. Et, si obstaculum peccatorum auferatur, statim lumen
Christi subintrat totumque cor ad Dei amorem⁸ illuminat.

Occultatio vero luminis removeri debet, quia, ut ipse⁹ Dominus
ait: « Nemo accendit lucernam, et ponit eam sub modio, sed super
candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt »^e.

Non enim debemus abscondere lumen scientie nostre, sed omni-
bus, tam in dictis quam in factis, ad utilitatem conferre atque tri-
buere. Nam, ut ait Tullius: « Fructus ingenii atque virtutis omnis-
que prestancie tunc maximus capitur cum in proximum quemque¹⁰
confertur ».

Peccatum enim est utilia occultare. Unde scriptum est:

« Invidia livet, qui recitanda silet;

crimine¹¹ se fedat, qui quod sapit utile celat ».

Et etiam dictum est:

« In mundo duo sunt, que nil abscondita prosunt:

fossus humi census¹², clausus sub pectore sensus »^f.

a) Eccli. 21, 5

b) Iob. 20, 6, 7

c) Prov. 11, 2

d) Rpoc. 3, 20

e) Matth. 5, 15

f) *Lateinische Sprichwörter und finnsprüche des Mittelalters*, ed. JAKOB WERNER
Heidelberg 1912, p. 40.

¹ iusticiam B

² sterquilinum A

³ quod A

⁴ Nostra om. B

⁵ misericordiam A

⁶ ei om. B

⁷ et pulsatur] ut pulset A

⁸ ad Dei amorem] adeo A

⁹ ipsemet B

¹⁰ quisque A

¹¹ crimen corr. crimine recentior, ut
videtur, manus A

¹² et addit B

Singularitas denique luminis auferenda est, quia, cum scientia nostra debet omnibus lucere atque conferri.

Singulariter quandoque confertur tantummodo uni parti accipiendo personas potentium¹, vel amicorum, vel etiam² cum pro pecunia³, vel odio, vel timore, aliter iudicatur vel fit quam⁴ ratio postulat, quod est peccatum mortale, ut leges et omnia iura clamant⁵.

Hiis itaque sex impedimentis a lumine sublatis, verum lumen, dante Domino, poterimus habere aliisque conferre atque tribuere.

Nunc accedamus ad secundam causam propositi⁶ nostre congregationis, scilicet ad tractandum de refectione spirituali, quam hic a fratribus cum devotione suscipere consuevimus⁷.

Circa quam sciendum est quod, sicut in refectione corporali debemus habere panem et aquam et vinum et alia cibaria, ita et in refectione spirituali predicta habere debemus.

Panem habere debemus, scilicet vite et intellectus, de quo legitur in libro Sapientie: «Cibavit eos⁸ pane vite et intellectus, et aqua sapientie salutaris⁹ potavit¹⁰ eos»^a.

Panis vite est panis lacrimarum et compunctio peccatorum. De quo pane dicit Propheta: «Cibabis¹¹ nos pane lacrimarum: et potum dedisti nobis lacrimis¹² in mensura?»^b.

Per hunc panem pervenimus ad panem vivum, hoc est ad Christum, qui ait: «Ego sum panis vivus, qui de celo descendi»^c.

Hunc panem manducant angeli et manducare debet homo, Propheta testante, qui ait: «Panem angelorum manducavit¹³ homo: et cibaria dedisti eis in habundancia»^{d 14}.

Hunc panem qui obliviscuntur manducare arescunt, ut ait de se Propheta: «Percussus sum ut fenum et aruit cor meum: quia oblitus sum comedere panem meum»^e.

a) Eccli. 15, 3

d) Psal. 77,25

b) Psal. 79, 6

e) Psal. 101, 5

c) Ioh. 6, 41; 6, 51

¹ potentum B

² et B

³ penuria B

⁴ quod B

⁵ proclamant B

⁶ nostri addit B

⁷ suscipere consuevimus] recipere
constituimus B

⁸ Cibavit eos] Cibabis illos B

⁹ salutaris om. A

¹⁰ potabis B

¹¹ cibasti B

¹² lacrimis om. A

¹³ manducabit B

¹⁴ et cibaria dedisti eis in habundancia] et dedisti omni in habundantia A

Hunc ergo panem die noctuque cum affectione magna debemus a Domino postulare¹, ut ipse docuit nos² in oratione sua, dicens: « Panem nostrum cotidianum da nobis hodie »^a.

Aquam debemus habere sapientie, ut dixi, et doctrine celestis, quam aquam promisit Christus samaritane, dicens: « Dabo tibi aquam, salientem in vitam eternam »^b.

Vinum vero habere debemus compunctionis pro peccatis nostris. De quo vino dicit Propheta: « Potasti nos vino compunctionis »^c. Per hoc vinum pervenitur ad merum vinum, hoc est ad celeste misterium³, quod est mixtum Novo et Veteri Testamento. De hoc⁴ vino⁵ mero plenus est calix in manu Domini, ut ait Propheta: « Hunc humiliat, hunc exaltat: quia calix in manu Domini vini meri plenus mixto »^{d e}.

Alia vero cibaria ad plenam refectionem⁷ habere debemus, hoc⁸ est omnia verba Dei et de Deo⁹. Nam, ut ipse ait: « Non in solo pane vivit homo, sed in¹⁰ omni verbo, quod procedit de ore Dei »^e.

Cibi enim nostri debent esse¹¹ facere et adimplere verba¹² et voluntatem eius, qui misit nos, ut ipsemet de se dicit; ait enim: « Meus est cibus, ut faciam voluntatem eius, qui misit me »^f.

Nunc accedamus ad terciam partem¹³ propositi nostre congregationis, hoc est ad refectionem corporalem, quam cum caritate hic consuevimus percipere. Circa quam, modum¹⁴ debemus servare¹⁵ ante refectionem et in refectione et post refectionem.

Ante refectionem debemus servare septem, que in¹⁶ hiis versibus comprehenduntur¹⁷:

a) Luca 11, 3
d) Psal. 74, 8, 9

b) Ioh. 4, 14
e) Deut. 8, 3

c) Psal. 59, 5
f) Ioh. 4, 34

¹ cum affectione magna debemus a Domino postulare] tum magna devotione postulare a Domino debemus B

² nos *om.* B

³ ministerium A

⁴ quo B

⁵ et *addit* B

⁶ vini plenus meri mixto] vini meri plenus musto B

⁷ perfectionem B

⁸ id B

⁹ de Deo] de eo loquencia B

¹⁰ de A

¹¹ Cibus enim noster debet B

¹² verba *om.* B.

¹³ causam A

¹⁴ certum *addit* B

¹⁵ observare B

¹⁶ in *om.* B

¹⁷ continentur B

« Sit timor in dapibus, benedictio, lectio, tempus,
sermo brevis, vultus hilaris, pars ¹ detur egenis ».

Timorem certe habere debemus, cum dapes nobis apponuntur, ne forte nimis comedamus vel ² in aliquo Dominum ³ offendamus, iuxta illud: « Beatus homo, qui semper est ⁴ pavidus » ^a.

Si ⁵ Adam timuisset de Paradiso proiectus non fuisset.

Benedictio intervenire debet, iuxta illud: « Benedixit, et fre-
git » ^b.

Lectio et tempus intervenire debent, quia debemus, si re-
ligiosi sumus, facere legi ante nostram presenciam ⁶, et sacram
horam terciam ⁷ expectare, antequam ineamus ⁸ convivia: ut de
hiis duobus legitur in Decretis XLIII-di-c « Non liceat ».

Sermo vero brevis debet esse ⁹, iuxta illud « in multiloquio
non deesse peccatum » ^c, et eciam secundum Catonem, qui ait:
« Pauca loquere in convivio » ^d.

Vultum vero hilarem habere debemus secundum Beatum Pau-
lum dicentem: « Hilarem datorem diligit Deus » ^e, et iterum: « Qui
miseretur ¹⁰ in hilaritate » ^f.

Et etiam iuxta dictum Iesus Sirac, qui ait: « In omni dato fac
hilarem vultum tuum » ^g.

Pars quoque detur egenis, iuxta verbum Domini dicentis:

« Date elemosinam, et omnia dabuntur vobis » ^h, et iuxta verbum
Domini dicentis: « Elemosinam date ¹¹: et omnia munda erunt vo-
bis » ⁱ, et eciam secundum verbum cuiusdam sapientis, qui ait:

« Quisquis es in mensa, primum de paupere pensa;
nam dum pascis eum, pascis, amice, Deum;

.

pauperis in specie nam latet ipse Deus » ¹.

a) Prov. 28, 14

b) Marc. 6, 41; Matth. 14, 19

c) Prov. 10, 19

d) *Catonis Disticha*, edd. BOAS-BOTSCHUYVER, Amsterdam 1952.

e) Pauli, II ad Cor. 9, 7.

f) Pauli, ad Rom. 12, 8

g) Eccli. 35, 11

h) Luca 6, 38

i) Luca 11, 41

l) *Carmina medii aevi*, ed. NOVATI, Firenze MDCCCLXXXIII, p. 49; *Cortesie da
tavola in latino e in provenzale*, ed. BIADENE, Pisa MDCCCXIII, p. 9.

¹ quoque addit A

² ne B

³ Deum B

⁴ erit B

⁵ enim addit B

⁶ nostram sacram orationem addit B

⁷ et sacram horam terciam om. B

⁸ iniungimus A

⁹ adesse B

¹⁰ miseretur om. B

¹¹ et omnia... date » om. B

In ipsa autem refectione quatuor debent abesse, multa vero adesse¹.

Quatuor vero debent abesse², que continentur in³ hoc versu:

« Absint delicie, detractio, crapula, murmur ».

Delicie debent abesse. Non enim desiderare delicias vel delicata cibaria debemus licet illis quandoque iam possumus: uti, si absque desiderio sumantur. Nam etiam viles cibi appetenter⁴ accepti, impediunt profectum abstinentie, ut legitur in Decretis XLI-di-c « Delicie ».

Detractio vero debet abesse, quia non debemus detrahare cibis, nec factoribus eorum, nec alicui alii, iuxta verbum Beati Pauli: « Nemini detrahentes »^a.

Crapula insuper debet abesse, secundum verbum Beati Pauli dicentis: « Non in crapula, et ebrietate »^b.

Murmur denique debet abesse, iuxta verbum Beati Pauli dicentis, in Epistula prima ad Corinthios: « Neque murmuraveritis⁵, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore »^c; et secundum Salomonem dicentem: « Cavete vos a murmuratione, que nichil prodest, quoniam responsum obscurum in vacuum non⁶ ibit »^d.

Multa vero⁷ debent esse⁸ in refectione⁹: modum servare debemus in quantitate et qualitate et in multitudine ciborum ac varietate.

In quantitate, quia non debemus nimium¹⁰ comedere. Ait enim Seneca « De formula honeste vite »: « Ede citra crapulitatem¹¹, bibe citra ebrietatem. Victus tibi ex facili sit¹²: nec ad voluptatem, sed ad cibum accedas¹³. Palatum tuum fames excitet, non sapor »^e. « Hanc ergo sanam ac salubrem vite tene formam, ut tantum corpori

a) Iac. Epist. 4, 11 b) Pauli, ad Rom. 13, 13 c) Pauli, I ad Cor. 10, 10
d) Sap. 1, 11 e) MARTINI EPISCOPI BRACARENSIS, *Opera omnia*, ed. C. W. BARLOW, vol. XII dei « Papers and Monographs of the American Academy in Rome », London-Oxford 1950, p. 242.

¹ multa vero adesse om. B

² Quatuor vero debent abesse om. B

³ in om. B

⁴ ad petentem A

⁵ murmuraveris A

⁶ non om. B.

⁷ enim A

⁸ adesse B

⁹ nam addit B

¹⁰ nimis B

¹¹ et addit B

¹² Victus tibi ex facili sit] Victus enim ex facili fit B

¹³ accedat A

indulgeas quantum bone valitudini satis est »^a, ut idem in Epistulis dixit.

In qualitate vero debemus modum servare, quia non debemus curare qualia sint cibaria, sed, si videntur nobis dura vel non bene cocta¹, famem debemus expectare, secundum Senecam, qui ait in Epistulis: « Fames reddet malum panem bonum et tenerum et ideo non est ante edendum quam illa imperet »^b.

In multitudine vero ciborum et varietate debemus modum servare.

Yesus Sirac ait: « Noli esse avidus in omni epulatione, nec effundas² te super omnem escam »^c. In multis enim escis est³ infirmitas; et sic de potu idem dixit: « Sanitas est corporis et anime sobrius potus. Vinum enim⁴ multum potatum, irritationem et iram et ruinas multas facit »^d.

Et Seneca in Epistulis dixit « bone valitudini contraria esse alimenta varia et a nostris corporibus aliena »^e.

Predicta denique servando, poterimus paupertatem turpem vitare, sanitatem servare et iram Dei fugere.

Paupertatem turpem fugiemus, quia, ut ait Iesus Sirac: « Qui diligit epulas, in egestate erit »^f.

Et iterum idem ait⁵: « Pessima est paupertas, que a gula⁶ procedit », et iterum: « Qui amat vinum et pingua, non ditabitur »^g, et rursus: « Operarius ebriosus non locupletabitur: et qui spernit modica, paulatim decidet »^h.

Iram vero Dei poterimus sic fugere, quia irascitur Deus pro hiis⁷ gulositatibus, ut Propheta dixit: « Manducaverunt, et saturati sunt nimis. Et ecce eorum adhuc erant in ore ipsorum, et ira Dei ascendit super eos »ⁱ.

Sanitatem vero sic poterimus conservare, quia, ut ait Iesus Sirac: « Propter crapulam multi obierunt⁸: qui autem abstinens est, adiciet sibi vitam »^l, et habebit censum salutis corporis, qui

a) SENECA, *Epistulae*, 1, 8, 5 b) Cfr. SENECA *Epist.* 9, 4, 22 c) Eccli, 37, 32
d) Eccli. 31, 37, 38 e) SENECA, *Epistulae*, 18, 108, 18 f) Prov. 21, 17
g) Prov. 21, 17 h) Eccli. 19, 1 i) Psal. 77, 29-31 l) Eccli. 37, 34

1 condita A
2 fundas A
3 erit B
4 enim om. B

5 ait om. B
6 descendit et addit B
7 huiusmodi B
8 perierunt A

est super omnem censum. Nam, ut idem ait: « Non est census super censum salutis corporis: nec est oblectatio super cordis gaudium »^a.

Vitare itaque debemus comessationes, crapulas, ebrietates nimias¹ et maximas et frequentes atque delicatas comestiones. Hec namque gravant stomachum, turbant sensum, opprimunt intellectum, ventrem commovent, guttas inducunt, per anum et os fetidum flatum et orribilem sonum emittunt, oculos lacrimosos faciunt, catarum inducunt, nares et os et aures faciunt fetere atque putredine habundare. Et² per hoc insuper peccatum acquiritur, luxuria inducitur, Deus offenditur.

Hec, denique, substantias minuunt, honores tollunt, corpus simul cum anima post multas penas³ ad inferna perducunt.

Post refectionem, denique, modum servemus, qui in hoc versu continetur:

« Assumptoque cibo, reddatur gratia Christo »
ut in Decretis XLIII-di-c⁴ « Non liceat ».

Predicta servantes cum devotione, dante Domino, poterimus refici ad mensam Christi, in regno Dei, ad quod ille nos conducat, qui sine fine vivit et regnat in secula seculorum. Amen.

a) Eccli. 30, 16

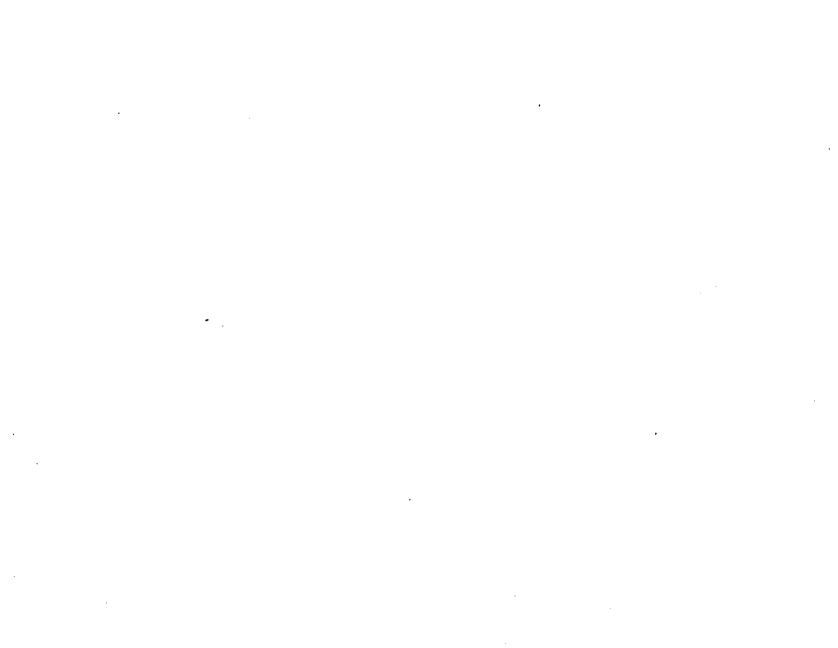
¹ crapulas, ebrietates nimias] crapulam, ebrietatem nimiam B

² Et om. B

³ infirmitates B

⁴ in Decretis XLIII-di-c] in Decreto in predicta di-XLIII-c B

**Incipit Sermo secundus, quem Albertanus, causidicus
brixienſis, composuit et edidit inter Fratres Minores et cau-
sidicos brixienſes, in congregatione, quam faciunt more
ſolito.**

Fratres karissimi¹ mei, ad honorem Dei et refectionem pauperum, more solito congregati sumus.

Ut ergo Deus honoretur per² nostram congregationem et refectione nostra plena sit, antequam accedamus ad corporalem refectionem, animas nostras reficiamus de cibis spiritualibus, nobis ministratis per Prophetam dicentem: «Beatus, qui intelligit super egenum, et pauperem³: in die mala liberabit eum Dominus»^a.

Ad intelligentiam huius versus multa sunt notanda.

In primis, quid sit intelligere super⁴ egenum et pauperem.

Secundo, qui dicantur⁵ egeni et qui pauperes.

Tercio, quot et quibus modis super eos intelligere debeamus.

Quarto, quare hoc facere debeamus.

Quinto, que premia inde consequi debeamus⁶.

Intelligere, hoc est intus legere, id est in corde⁷ fratrum pauperis vel egeni apponere. Sic etiam dicitur misericordia fratrum, miseri in corde apponere.

Egeni dicuntur qui indigent aliquibus necessariis, sic dicti ab: egeo, eges.

Et ita multum divites quandoque⁸ egere possunt, Propheta testante, qui ait: «Divites egerunt⁹, et esurierunt: inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono»^b.

Pauper vero dicitur parum habens, vel parum portans, et dicuntur pauperes pluribus modis. Dicuntur¹⁰ quandoque pauperes

a) Psal. 40,1

b) Psal. 33, 11

¹ Fratres karissimi] In nomine Domini, amen. Fratres B

² propter A

³ et addit B

⁴ per B

⁵ dicuntur B

⁶ debemus A

⁷ in corde] cor A

⁸ multum addit B

⁹ egerunt A

¹⁰ enim addit B

spiritu, de quibus Dominus ait in Evangelio: « Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum celorum »^a.

Dicuntur etiam pauperes de substantia huius mundi, de quibus Dominus in Evangelio dicit: « Pauperes¹ semper habebitis vobiscum: me autem semper non habebitis »^b.

Inopes² dicuntur sine opibus, vel qui nichil habent.

Sive autem³ egeni sint, sive pauperes spiritu, sive pauperes de substantia huius mundi, sive inopes, super omnes intelligere debemus, Apostolo testante, qui ait, in Epistula ad Galathas: « Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime ad domesticos fidei »^c.

Nunc videamus quot et quibus modis super egenos et pauperes intelligere debemus.

Et certe omnibus sensibus nostris intelligere debemus super eos et specialiter septem sensibus principalibus, quorum duo dicuntur sensus anime, videlicet: intellectus et affectus, alii vero dicuntur sensus corporis⁴, qui sunt quinque, videlicet: visus, auditus, gustus, odoratus et tactus.

De quibus singulis videamus⁵.

De intellectu. Rubrica.

Intellectu debemus intelligere⁶ super egenos et pauperes, quia⁷, cum eis benefacimus⁸, debemus intelligere quid faciamus et debemus hoc facere bono intellectu et bona intencione, non ex vana gloria. Ait enim Dominus in Evangelio: « Cum facis⁹ elemosinam, noli¹⁰ tuba canere, sed in abscondito, ut nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua: et pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi »^d. Et Marcialis dixit:

« Tu quoque communis meretricibus et parasitis
quicquid habes perdis, perderis ergo, miser ».

a) Matth. 5, 3 b) Ioh. 12, 8 c) Pauli, ad Galat. 6, 10 d) Matth. 6, 2-4

1 autem addit B

2 autem addit B

3 ergo B

4 corporei B

5 dispiciamus A

6 intendere B

7 qui A

8 beneficiamus A

9 facitis A

10 nolite A

De affectu. Rubrica.

Affectu¹ debemus intelligere super egenos et pauperes, quia, cum illis benefacimus, cum bona voluntate et magna affectione et hilaritate² hoc facere debemus, non tristes nec ex necessitate. «Hilarem enim³ datorem diligit Deus»^a, ut ait⁴ Beatus Paulus, in Epistula secunda⁵ ad Corinthios.

Et eciam Marcialis dixit:

«Si donas tristis, et dona et premia perdis,
Attollunt hilares vilissima munera vultus»⁶.

Et eciam alius dixit: «Da facie leta! Sine leticia faciei si deris, perdis rem, meritum rei»⁷.

Et eciam Iesus⁸ Sirac dixit: «In omni dato fac hilarem vultum tuum, et in exultatione sanctifica decimas tuas»^b.

Non ex necessitate, dixi, quia, ut ait Augustinus: «Qui dat ut careat tedio interpellantis, non ut reficiat viscera indigentis, et rem perdit et meritum».

Similiter: «Qui dat pauperi propter presentem pudorem, non habet mercedem». Coacta enim servicia Deo non placent.

De visu. Rubrica.

Visu eciam intelligere debemus super egenum et pauperem, oculis corporis⁹ et oculis mentis sive cordis.

Oculis capitis debemus intelligere super eos, ad exemplum Domini, de quo dicit Propheta: «Oculi eius in pauperem respiciunt: et palpebre eius interrogant filios hominum»^c.

Libenter¹⁰ debemus in eos respicere et eorum misereri, alioquin caritas Dei in nobis non esset. Nam, ut ait Beatus Iohannes, in Epistula sua: «Qui habuerit substantiam huius mundi, et viderit fra-

a) Pauli, II ad Cor. 9, 7

b) Eccli. 35, 11

c) Psal. 10, 5

¹ eciam addit B

² magna addit A

³ ergo B

⁴ dixit B

⁵ sua B

⁶ vultus sublustres maxima deiciunt
addit A

⁷ Et eciam alius dixit «...meritum
rei», om. B

⁸ filius addit A

⁹ corporeis A

¹⁰ enim addit B

trem suum necessitatem patientem, et clausurit viscera sua¹ ab eo: quomodo caritas Dei est in illo?»^{a 2}. Et etiam in Decretis³ dictum est: «Si videris fratrem tuum fame morientem et non paveris⁴, occidisti».

Nec debemus faciem nostram vel oculos nostros avertere a pauperibus. Dixit enim Iesus Sirac: «Fili, elemosinam pauperis ne defraudes, et oculos tuos ne avertas a paupere. Et animam esurientem ne despexeris: et non exasperes⁵ inopia sua»^b. «Ab inope non avertas faciem tuam propter iram: et non relinquo⁶ querentibus te retro maledicere»^c.

Et Tobias dixit filio suo: «Fili, de tua substantia fac elemosinas, et non avertas faciem tuam ab ullo paupere: ita enim fiat ut non avertatur a te facies Domini»^d.

Oculis vero cordis vel mentis debemus intelligere super egenos vel⁷ pauperes quia, licet non videamus eos in presenti, et licet in proverbio dictum sit: «Qui procul est ab⁸ oculis, procul est a lumine cordis»^e, tamen eos semper in corde ac memoria sollicite habere debemus, ad exemplum Apostoli, qui dixit⁹, in Epistula sua ad Galathas, quod Cephas, et Iacobus, et Iohannes dederunt sibi et Barnabe dexteram societatis: et addidit¹⁰: «ut pauperum memores essemus, quod¹¹ ipsum sollicitus fui facere»^f, id est memoriam pauperum habere.

De auditu. Rubrica.

Auditum etiam debemus super egenos et pauperes intelligere et desideria eorum exaudire, ad exemplum Domini, de quo dicit Propheta: «Desiderium pauperum exaudivit Dominus: et preparatio-

a) Ioh. Epist. I, 3, 17 b) Eccli. 4, 1, 2 c) Eccli. 4, 5 d) Tob. 4, 7
e) Lateinische Sprichwörter, ed. JAKOB WERNER, p. 78 f) Pauli, ad Gal. 2, 9, 10.

1 misericordie sue A
2 quomodo... illo?] non est caritas
Dei in illo B
3 ut addit A
4 pascueris B
5 et non exasperes] cum asperes B

6 derelinquo A
7 et B
8 ab om. B
9 qui dixit om. A
10 addiderunt A B
11 quia A

nem cordis eorum exaudivit ¹ auris tua » ^{a 2}.

Nec debemus obturare aures nostras ad clamorem pauperum. Ait enim Ysaïas: « Qui obturat aurem suam ³ ad clamorem pauperis ⁴, ipse clamabit, et non exaudietur » ^b.

O quam durus sermo, quando ⁵ audimus pauperes cotidie ⁶ clamantes, ad quorum clamorem obturamus aures nostras! Sed licet durus sit sermo, tamen rationalis ⁷. Deus enim de divite se pauperem ⁸ fecit et loco pauperum se constituit, dicens: « Quamdiu ⁹ uni ex istis ¹⁰ minimis fecistis ¹¹, mihi fecistis » ^c et: « Qui pascit pauperem, pascit Dominum » ¹².

Unde dictum est:

« Quisquis es ¹³ in mensa, primum de paupere pensa;
nam dum pascis eum, pascis, amice, Deum;

.

pauperis in specie nam latet ipse Deus » ^d.

Si ergo, dum pauper clamat, Deus clamare ¹⁴ intelligitur et si nos non exaudiemus ¹⁵ clamantem, quare ipse nos clamantes exaudire deberet? Certe rationabiliter nos exaudire non debet, nisi de misericordia sua hoc faciat.

De gustu. Rubrica.

Gustu eciam super egenos et pauperes intelligere debemus, quia de eo, quod ¹⁶ gustare debemus, nobis subtrahendo, illis quandoque debemus largiri. Nam, ut ait Seneca in Epistulis: « Magna laus est naufrago manum porrigere, erranti viam demonstrare ¹⁷, cum esuriente panem suum dividere ».

a) Psal 10, 17

b) Prov. 21, 13

c) Matth. 25, 40

d) *Carmina medii aevi*, ed. NOVATI, p. 49; *Cortesie da tavola in latino e in provenzale*, ed. BIADENE, p. 9.

¹ exaudivit om. A

² tua om. A

³ aures suas B

⁴ pauperum A

⁵ quot B

⁶ cotidie om. B

⁷ racionabilis B

⁸ Deus enim de divite se pauperem]

Deus autem se divitem pauperem B

⁹ Quod B

¹⁰ istis om. B

¹¹ et addit A

¹² Deum B

¹³ es om. B

¹⁴ clamore B

¹⁵ et si nos non exaudiemus] et nos non exaudimus eum B

¹⁶ quod om. B

¹⁷ monstrare B

Et Ysaïas dixit: « Frange esurienti panem tuum, et egenos, vagosque induc in domum tuam: si videris nudum, operi¹ eum, et carnem tuam ne despexeris »².

Nulla enim ex causa Deus melius cognoscitur quam per fractionem panis ad elemosinam faciendam, quod Deus manifeste ostendit nobis. Nam³, cum Yesus appropinquasset, post resurrectionem suam, discipulis suis euntibus ad castellum, quod dicitur Emaus, exponebat⁴ eis Scripturas, incipiens a Moyse et Prophetis. Ipsi vero non cognoscebant eum, licet cum eo cotidie conversati fuissent⁵. Cognoverunt tamen illum⁶ in fractione⁷ panis⁸, quasi daret eis⁹ intelligere quod Deus numquam melius cognoscitur nec oculi hominum¹⁰ ad Dei cognitionem aperiuntur, quam per fractionem panis, ad elemosinam faciendam.

De odoratu. Rubrica.

Odoratu eciam debemus super⁹ egenos et pauperes intelligere, id est orationibus nostris. Et quod orationes odoramenta dicuntur, habemus in Apocalipsi, ubi Sanctus Iohannes dixit¹⁰ quod vidit: « Vingtiquatuor seniores, habentes singuli cytaras, et phialas¹¹ aureas odoramentorum plenas, que sunt orationes Sanctorum »¹². Quare eciam Apostolus dixit: « Christi enim bonus odor sumus »¹³. Et eciam dictum est: « Dirigatur, Domine, oratio mea sicut incensum in conspectu¹⁴ tuo »¹⁵. Nam, sicut incensum bonum odorem prestat hominibus, ita oratio bona bonum odorem reddit Deo. Orare itaque debemus ad Dominum pro eis, ut Dominus eruat illos de tribulationibus eorum. Multum enim¹⁶ valet oratio iusti apud Deum¹⁷. Nam et Ecclesia pro Petro sine intermissione orabat¹⁸.

a) Is. 58, 7

b) Luca 24, 13-31

c) Apoc. 5, 8

d) Pauli, II ad Cor. 2, 15

e) Psal. 140, 2

f) Act. 12, 5

1 cooperi A

2 Nam om. B

3 exposuit B

4 fuerant B

5 postea addit B

6 per infractionem A

7 manifeste addit B

8 melius addit B

9 super om. B

10 dicit B

11 habentes singuli cytaras et phialas]
singuli cithatus et si alas B

12 aspectu A

13 enim om. B

14 Dominum A

Orare eciam pro eis¹ debemus presentes et circumstantes, eosque ortari ut, cum vos illis benefacitis², et ipsi de suo aliquid eis tribuant, et eciam si vos illis non tribuitis³, illi saltem aliquid largiantur. Orare eciam debemus⁴, pro egenis et pauperibus, presides et divites et consules iusticie et alios iurisdictionem habentes et in causis eorum libenter assistere. Quod nos causidici⁵ plerumque male facimus⁶; libencius oramus in causis divitum⁷ pro peccunia, quam in causis Dei vel⁸ pauperum pro vita eterna, quod esse non debet⁹.

De tactu. Rubrica.

Tactu eciam debemus intelligere super egenos et pauperes, ad exemplum Domini. Nam, cum Dominus descendisset de monte, occurrit ei leprosus quidam, dicens: « Domine, tu potes me mundare »; at ille dixit: « Volo. Mundare »¹⁰ et tetigit eum et mundatus est^a. Et eciam oculos cecum linivit de luto, facto ex sputo, et sanavit eum^b.

Si ergo Dominus celi et terre¹¹ non est dedignatus tangere tam turpes pauperes, ut est leprosus et cecus, nec nos miseri dedignari tangere debemus quoslibet pauperes.

Libenter itaque debemus tangere illos et de lecto ad lectum transportare et ad necessaria illos adiuvere et eciam cecis porrigere manum quandoque, et¹² eciam, ad¹³ exemplum levite, vulneratos super iumentum adiuvere et commendare illos stabulario.

Et licet tetigerim¹⁴ vobis istos septem modos et sensus principales¹⁵, quibus debemus¹⁶ intelligere super egenos et pauperes, multi

a) Matth. 8, 1-3

b) Ioh. 9, 6

¹ ipsis B

² benefaciat A

³ si vos illis non tribuitis] illis si vos non tribuat A

⁴ debent A

⁵ et fisici *addit* A

⁶ malefaciamus A

⁷ libencius oramus in causis divitum] libencius enim in causis hortamur divitem B

⁸ et B

⁹ deberet B

¹⁰ at ille dixit. «Volo. Mundare» *om.* B

¹¹ et terre *om.* B

¹² et *om.* A

¹³ ad *om.* A

¹⁴ tetigi B

¹⁵ de *addit* B

¹⁶ debemus *om.* B

tamen sunt sensus et modi, quibus super eos intelligere possumus et debemus, scilicet: misericordia et benignitas, humanitas, scientia et alii multi, de quibus non oportet ad presens disceptare.

Non ergo se excuset aliquis ab¹ elemosina, dicens: « Non habeo quid tribuam pauperibus ». Nullus enim est in mundo, qui non possit intelligere super egenos et pauperes aliquo ex predictis modis, alioquin Deus mendax esset, qui dixit: « Pauperes semper habebitis vobiscum »^a et cum volueritis, poteritis² illis benefacere. Si quis ergo vult, illis benefacere potest, et si non benefacit aliquis pauperibus, non deest illi³ facultas, sed voluntas. Si ergo non habet aliquis aurum vel argentum vel substantiam huius mundi, tribuat illis orationem, bonam voluntatem et compassionem⁴, et dicat cum Apostolo: « Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror? »^b. Et dicat quod Beatus Petrus dixit cuidam claudio⁵ « Aurum, et argentum non est michi: quod autem habeo, tibi do »^c

Nam, ut ait Apostolus in Epistula secunda ad Corinthios: « Si voluntas quidem prompta est: secundum id quod habet accepta est, et non secundum id, quod non habet. Non enim⁶ ut aliis sit consolatio, vobis⁷ autem tribulatio, sed ex equalitate⁸. In presenti, nostra habundantia aliorum inopiam supleat: sicut et aliorum habundantia nostre debet esse inopie supplementum »^d.

Secundum vires et facultates, pauperibus largiri debemus. Ait enim Salomon: « Ante mortem benefac amico tuo⁹, et secundum vires tuas¹⁰ exporrigenz da pauperi. Nonne¹¹ alii relinquas labores tuos? »^e.

a) Ioh. 12,8
c) Act. 3, 6

b) Pauli, II ad Cor. 11, 29
d) Pauli, II ad Cor. 8, 12-14 e) Eccli. 14, 13, 15

1 ab A
2 potestis A
3 illi om. B
4 voluntatem et compassionem] voluntatem et orationem et passionem A
5 cuidam claudio] dando B

6 autem B
7 nobis B
8 qualitate B
9 benefac amico tuo] bene sta cum amico B
10 tuas om. B
11 Non A

Faciamus¹ itaque quod dixit Tobias filio suo: « Quomodo potueris, misericors esto. Et si multum tibi fuerit², habundanter tribue: si autem exiguum, eciam³ illud exiguum impartiri stude »^a.

Et nota, non tamen debet aliquis tam de suo alii tribuere quod postea mendicare cogatur⁴. Nam et⁵ Seneca « De beneficiis » dixit: « Sic dabo egenti, ut ipse non egeam⁶; sic dabo perituro, ut ipse non peream »^b.

Et Cato dixit: « Sic bonus esto bonis, ne te mala dampna sequantur »^c ⁷. Non enim requirit Deus ab homine aliquo ultra posse: nam regnum Dei tantum valet quantum habemus⁸. Et eciam videtur Deus plus gaudere de parva elemosina, data in paupertate, quam de magna, data in divitiis. Unde⁹ Lucas in Evangelio dixit quod Iesus stabat circa gazophilacium¹⁰, aspiciens turbas iacentes¹¹ in gazophilacio, et multi divites iacebant¹² multa, et una vidua paupercula misit duo minuta in gazophilacio.

Et Iesus autem, convocans discipulos suos¹³, ait: « Amen, dico vobis, hec vidua paupercula plus misit omnibus, qui miserunt in gazophilacio, quia illi ex habundantia sua, hec autem de paupertate totum victum suum »^d. Et eciam secundum proverbium: « Gaudet de paucis Deus oblectatur in ipso ».

Non excuset se aliquis ab elemosina danda¹⁴, dicens: « Ego sum in mortali peccato et, si¹⁵ totam meam substantiam distribuero in

a) Tob. 4, 8, 9

b) SENECA *De beneficiis* II, XV, 1

c) *Catonis Disticha*, edd. BOAS-BOTSCHUYVER. d) Luca 21, 1-4; Marc. 12, 41-44.

1 Faciemus A

2 superfuerit A

3 et A

4 Et nota... cogatur om. B

5 ut B

6 Sic... egeam om. A

7 sequatur A

8 habet A

9 Inde A

10 circa gazophilacium]
contra gazafilatium A

11 turbam iacentem B

12 iactabant B

13 convocatis discipulis suis B

14 danda om. A

15 si om. A

cibos pauperum, caritatem autem non habeam, nichil mihi prodest ». Certe verum est quod non prodest¹ quantum ad perfectionem, prosunt tamen elemosine facte extra caritatem, id est dum quis est in mortali peccato. Ad multa prosunt, enim: ad bonum nomen, de quo Salomon dixit²: « Melius est nomen bonum, quam divitie multe »^a; et Yesus Sirac dixit: « Curam habe de bono nomine: hoc enim magis tibi durabit, quam mille thesauri magni et preciosi »^b.

Prosunt eciam³ ad minorem penam, quia nullum bonum irremuneratum. Prosunt eciam⁴ ad habilitationem⁵ gracie, ut cicius illustret Deus cor hominis. Multos enim Sanctos illustratos legimus propter elemosinas, quas faciebant ante, cum non essent ita boni. Ut de Cornelio centurione legitur in Actibus Apostolorum, cui Angelus dixit: « Elemosine tue commemorate sunt coram⁶ Domino »^c. Et de Tobia et de Sancto Eustagio⁷ et de⁸ multis aliis⁹ legitur.

Prosunt eciam ad augmentum diviciarum¹⁰ in hoc mundo, ut¹¹ Salomon in Proverbiis ait, dicens: « Honora Dominum de tua substantia, et de primitiis omnium frugum tuarum: et implebuntur horrea tua saturitate, et vino torcularia tua redundabunt »^d.

Non enim decrescit¹² substantia hominum propter copiam elemosinarum, immo semper crescit et augetur. Nam, sicut quando candela lucet et ardet et lumen ab ea sumitur, lumen prime candelae non minuitur, sed duplicatur, ita substantia hominum crescit et augetur per donum¹³ elemosinarum, quod possumus manifeste cognoscere per exempla divina. Dominus enim noster Iesus Christus,

a) Prov. 22, 1

b) Eccli. 41, 15

c) Act. 10, 31

d) Prov. 3, 9, 10

¹ Certe... prodest *om.* B

² ait B

³ enim A

⁴ enim A

⁵ humilitatem B

⁶ me *addit* B

⁷ Custachio B

⁸ de *om.* B

⁹ Sanctis *addit* B

¹⁰ eciam *addit* B

¹¹ et A

¹² deerit B

¹³ datum A

cum vidisset turbam, que secuta fuerat eum in desertum¹, miseritus fuit super eam, dicens: « Si dimisero eos ieiunios, deficient² in via ». Et, volens facere elemosinam de sua substantia, ab eo creata, pavit quinque milia hominum, exceptis parvulis et mulieribus, de quinque panibus et duobus piscibus³. Elemosina⁴ Domini ita facta, substantia Domini ab eo creata⁵ tantum crevit et habundavit, ut ex reliquijs⁶ fragmentorum, que superfuerant⁷, et habundaverant, duodecim cophani replerentur^{a 8}.

Similiter substantia Domini habundavit et crevit quando pavit quatuor milia hominum, extra parvulos et mulieres de septem panibus et paucis piscibus⁹ et ex reliquijs¹⁰, que superfuerunt¹¹ septem sporte collecte sunt fragmentorum plene^b.

Possumus eciam cognoscere quod divicie hominum non minuuntur propter elemosinas, per¹² multa exempla humana. Nam multas bonas domos vidimus, quarum divicie habundaverunt et creverunt, quando elemosine in eis habundabant et habundanter fiebant; elemosinis per avariciam subtractis, bona illarum domorum sunt annihilata penitus et destructa¹³.

Si ergo elemosine facte extra caritatem ad tot et tanta valent et prosunt, bene dixit Augustinus: « Interim dum malus es, fac quicquid boni potes ».

Nec dicat quis: « Ego habeo filios¹⁴, parentes, quibus volo relinquere ». Nam, qui elemosinam non facit, plus alium quam se ipsum¹⁵ diligit, et, alii relinquendo, nichil sibi penitus reservat, quod est magna demencia. Ait enim Seneca in Epistulis: « Ma-

a) Matth. 14, 15-21; Marc. 6, 35-44; Luca 9, 12-17; Ioh. 6, 9-13
b) Matth. 15, 32-38; Marc. 8, 2-9

1 deserto A
2 deficerent A
3 saturabat addit B
4 vero addit B
5 cura B
6 reliquis A
7 superaverant B
8 repleantur B
9 pisciculis B
10 reliquis A

11 superaverant B
12 propter A
13 Elemosinis per avariciam subtractis... et destructa] Elemosine autem per avariciam subtractis bonis illarum domorum, sunt annihilate penitus et destructe B
14 aut addit B
15 ipsum om. B

gna demencia est heredis ¹ negocia procurare et sibi omnia denegare ut sibi ex amico faciat inimicum magna hereditas: quanto enim plus de tuo receperit, tanto plus ² de tua morte gaudebit ».

Et Dominus in Evangelio per Matheum dixit: « Qui diligit patrem, aut matrem plus quam me, non est me dignus: et qui diligit filios, aut filias plus quam me, non est me dignus »^a.

Nunc videamus quare super egenos et pauperes intelligere debemus. Et certe quia Dominus eos nobis dereliquit, Propheta testante, qui ait: « Tibi ³ derelictus est pauper ⁴: et orphano tu eris ⁵ adiutor »^b. Licet Psalmista ⁶ ille loquatur de Deo, tamen intelligi potest de Vicariis et eciam de quibuslibet in Ecclesia potest verificari dictum illud ⁷: « Tibi ⁸ derelictus est pauper », etc.

Si ergo ⁹ Deus pauperes nobis ¹⁰ dereliquit, refugium eorum esse debemus et adiuvare eos ¹¹ in tribulationibus suis, ad exemplum Domini, de quo Propheta dixit ¹²: « Factus est Dominus refugium pauperum, adiutor in oportunitatibus ¹³, in tribulatione »^c.

Et liberare debemus pro posse pauperes a potentibus, ad exemplum Domini, de quo dicit Propheta quod ¹⁴ « liberavit pauperem a potente: pauperem, cui non erat adiutor »^d.

Et debemus exsurgere propter miseriam illorum in eorum adiutorio ¹⁵, ad exemplum Domini ¹⁶, de quo dicit Propheta: « Propter miseriam ¹⁷ inopum, et gemitum ¹⁸ pauperum nunc exurgam, dicit Dominus »^e.

a) Matth. 10, 37, 38

d) Psal. 71, 12

b) Psal. 10, 14

e) Psal. 11, 6

c) Psal. 9, 10

1 sui *addit* A

2 receperit, tanto plus] recipit, tanto magis B

3 Tibi *om.* B

4 etc. *addit* A

5 orphanus tu es B

6 Psalmus B

7 tamen intelligi... dictum illud] tamen Vicarius Dei et cuiuslibet, qui est in Ecclesia dictum est A

8 Tibi *om.* B

9 igitur B

10 nobis *om.* A

11 illos B

12 dicit B

13 et *addit* B

14 Qui A

15 et *addit* B

16 Domini *om.* A

17 Propter miseriam] quod propter misericordiam B

18 egentium A

Et si forte pauperes abstulerint a nobis aliquid, propter illorum paupertatem, debemus illis parcere, ad exemplum Domini, de quo dicit Propheta: « Parcet pauperi, et inopi: et animas pauperum salvas faciet » ^{a 1}.

Alia eciam ratione super egenos intelligere debemus, quia, illis largiendo, Deo tribuimus, ut supradictum est.

Tercia insuper ratione hoc facere debemus, quia, pauperibus largiendo, non tantum illis vel Deo damus, sed eciam ² nobis reservamus.

Bonum est enim elemosine donum, quod, cum datur, nobis reservatur et in thesauris Dei ³ nobis reconditur, ipsomet dicente: « Thesaurizate vobis thesaurum in celo: ubi ⁴ neque erugo, neque tinea demolitur » ^b.

Et eciam Marcialis dixit:

« Qui iustis sanctisque viris, Tigiline ⁵, ministrat, sumit ubi donat, spergit ⁶ et accumulatur ».

Et Salomon in Proverbiis dixit: « Feneratur ⁷ Deo ⁸, qui miseretur pauperis: et vicissitudinem suam reddit » ^{c 9}.

Denique infinite sunt rationes, quibus predicta facere debemus, in quibus non oportet ad presens insistere.

Ultimo audiamus premia, que, propter predicta, consequi debemus, et certe innumerabilia et infinita. Nam, hoc facientes, erimus beati et « in die mala liberabit nos Dominus » ^d, ut hic dicit; hoc est in die iudicii, que erit mala malis et bona bonis. Nulla enim dies per se mala est, sed omnes dies per se boni sunt, ut in Genesi legitur, quando « divisit Deus lucem a tenebris » ^e et fecit diem et noctem ¹⁰. Dicit enim ibi quod Deus vidit opera sua, que erant valde bona. Sed dicuntur ¹¹ dies mali propter maliciam et miseriam ¹² homi-

a) Psal. 71, 13

d) Psal. 40, 2

b) Matth. 6, 20

e) Gen. 1, 4

c) Prov. 19, 17

¹ facit B

² eciam om. B

³ Dei om. B

⁴ celo: ubi celum: ut B

⁵ theologie A

⁶ sperat B

⁷ Fenerator B

⁸ Deo om. B

⁹ redde ei B

¹⁰ et fecit diem et noctem] et diem a nocte B

¹¹ dictum, ut videtur, B

¹² misericordiam B

num. Unde Dominus dixit¹ in Evangelio: « Sufficiat huic diei malicia sua »^a. Et Apostolus, in Epistula² ad Ephesios, dixit³: « Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt »^b. Nam, ut ait quidam philosophus: « Nichil est homini bonum sine se⁴ bono »^c.

Et erimus iocundi, Propheta testante, qui ait: « Iocundus homo, qui miseretur, et commodat: disponet sermones suos in iudicio: quia in eternum non commovebitur »^d.

Et elemosine pro vobis⁵ exorabunt⁶ ad Dominum. Unde⁷ Yesus Sirac dixit: « Conclude elemosinam in cor pauperis, et hec exorabit⁸ pro te ab omni malo »^e.

Et eciam resistent peccatis nostris elemosine, ut idem ait: « Ignem ardentem extinguit aqua, sic elemosina resistit peccatis »^f. Et eciam ut ait⁹ Thobias filio suo: « Dando elemosinam, premium tibi¹⁰ bonum thesaurizas in die necessitatis. Quoniam elemosina ab omni peccato et morte liberat, et non patitur animam ire in tenebras »^g¹¹.

Fiducia magna erit coram Deo elemosina omnibus qui faciunt eam. Et eciam non indigebimus¹², Salomone testante, qui ait: « Qui dat pauperi, non indigebit: qui autem despicit deprecantem, sustinebit penuriam »^h¹³.

Et eciam habebimus bona, que narrat Ysaia, dicens: « Cum effuderis animam tuam esurienti, et animam afflictam repleveris, orietur in tenebris lux tua, et tenebre tue erunt sicut meridies. Et requiem tibi dabit Dominus Deus semper, et in splendoribus animam

a) Matth. 6, 34

b) Pauli, ad Ephes. 5, 16

c) GUGLIELMO DI CONCHES, *Moralium dogma*, ed. J. HOLMBERG, Upsala 1929, cap. XXXV.

d) Psal. 111, 5, 6

e) Eccli 29, 15

f) Eccli. 3, 33

g) Tob. 4, 10, 11

h) Prov. 28, 27

¹ dicit B

² secunda addit B

³ dixit om. B

⁴ sine se] fuisse B

⁵ pro vobis om. B

⁶ excitabunt B

⁷ Unde om. B

⁸ excitabit B

⁹ ut ait] dixit B

¹⁰ tibi] enim B

¹¹ tenebris A

¹² indigerimus B

¹³ sustinebit penuriam] subtrahit pecuniam B

tuam salvabit, et ossa tua liberabit, et eris¹ quasi ortus irriguus², et sicut fons vivus, cuius³ non deficiunt aque »^a.

Quid plura? Non possem⁴ beneficia, que sumus consecuturi enarrare, nec lingua mea valeret aliquantulum⁵ explicare. Nam, ut idem Ysaïas ait: « Quod oculus non vidit⁶, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quanta preparavit Deus⁷ diligentibus se »^b.

Hoc denique⁸ notabile est et⁹ plus quam notabile, quod elemosina est summum bonum in homine.

Nam, sicut in templo¹⁰ Domini omnes parietes¹¹ ad unum lapidem reducuntur et sub illo lapide clauduntur, de quo lapide facit mentionem Phopheta, dicens: « Lapidem, quem reprobaverunt edificantes, hic factus est in caput¹² anguli »^c, ita et omnia opera hominum¹³ reducuntur ad elemosinam et sub ea clauduntur.

Plus eciam dico vobis, quod¹⁴ sola datio elemosinarum videtur esse ratio quare Deus dat¹⁵ nobis regnum eternum, et sola denegatio elemosinarum est ratio quare Dominus dat¹⁶ nobis eternum supplicium. Quod possumus videre aperte per Evangelium Domini¹⁷.

Nam, in ultima sententia, quam daturus est¹⁸ in die iudicii, Dominus dicet bonis, qui erunt a dextris: « Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi »^d. Et reddit¹⁹ rationem, quia dicit²⁰: « Namque esurivi²¹, et dedistis²² michi manducare: sitivi, et dedistis²³ michi bibere: nudus fui, et cooperuistis me: hospes fui, et collegistis me: infirmus et in car-

a) Is. 58, 10, 11 b) Pauli, *I ad Cor.* 2, 9 c) Psal. 117, 22 d) Matth. 25, 34

1 erit A

2 irriguus om. B

3 cui B

4 possemus A

5 aliquantulum] aliquo modo B

6 videt A

7 paravit Dominus B

8 valde addit B

9 et om. A

10 in templo] exemplo B

11 paventes B

12 capite B

13 hominis B

14 quia B

15 Deus dat] Dominus det B

16 Dominus dat] Deus det B

17 aperte per Evangelium Domini] Per Evangelium Domini expresse et aperte B

18 Dominus addit B; in om. B

19 reddet B

20 dicet B

21 enim addit B

22 dedisti A

23 dedisti A

cere fui, et visitastis me »^a, nec dicet: « Quia fuistis sobrii, casti, humiles, devoti, continentes, mites, vel talia bona fecistis », sed tantummodo rationem elemosinarum reddens, dicet: « Esurivi enim, et dedistis¹ michi manducare, etc. »^b.

Similiter², e converso³, dicet malis, qui erunt a sinistris⁴: « Ite, maledicti, in ignem eternum »^c et reddet rationem, quia dicet⁵: « Esurivi enim, et non dedistis michi manducare: sitiivi, et non dedistis michi bibere⁶: nudus fui, et non operuistis me: hospes fui, et non collegistis me: infirmus et in carcere fui, et non visitastis me »^d. Nec reddet rationem aliam. Non enim dicet: « Quia fuistis latrones, fures, homicide, falsarii, blasphemi, simoniaci, luxuriosi, incontinentes, superbi, immites, invidi, vel quia talia mala fecistis ». Sed tantummodo rationem elemosine sibi vel pauperibus denegate pretendet, dicens: « Esurivi enim, et non dedistis michi manducare, etc. »^{e 7}.

Si ergo elemosine datio vel denegatio est ratio quare Deus est daturus⁸ vitam eternam vel denegaturus nobis⁹, sollicite super egenos et pauperes ita intelligere debemus, ut simus beati et in die mala liberet¹⁰ nos¹¹ dicatque¹² nobis: « Venite, benedicti patris mei, percipite regnum, quod paratum est vobis ad origine mundi^f »: ad quod ille nos conducat, qui sine fine vivit et regnat. Amen.

a) Matth. 25,35
d) Matth. 25, 42

b) Matth. 25, 35
e) Matth. 25, 41

c) Matth. 25, 41
f) Matth. 25, 34

1 dedisti A
2 et addit B
3 contrario B
4 ad sinistram B
5 dicens A
6 et sic de singulis ut supra dixi addit A

7 nudus fui, et non operuistis me: usque ad et non dedistis michi manducare, etc » om. A
8 est daturus] daturus sit nobis B
9 nobis om. B
10 liberaret A
11 Deus addit B
12 dicetque B

**Sermo factus ad cognoscendum que sint necessaria
in convivio et quomodo debemus intelligere super egenos
et pauperes, secundum Prophetam dicentem : « Beatus
qui intellegit super egenum et pauperem ».**

« Domine, labia mea aperies: et os meum annuntiabit laudem tuam »^a.

Congregatio nostra sit in nomine Domini, qui ait: « Ubicumque duo, vel tres congregati fuerunt¹ in nomine meo, ego illic sum »^b.

Ad convivium, fratres, more solito congregati, quatuor inspicere² debemus: in primis, quid sit convivium; secundo, qualiter nosmet ipsos ad convivium preparare debeamus³; tercio, quos debeamus ad convivium invitare⁴; quarto et ultimo, quae sint⁵ necessaria ad convivium preparare.

« Convivium est coagulum⁶ amicitiae inter bonos, inter malos autem dissensio », ut quidam philosophus dixit.

Ad hoc ergo, ut amicitia⁷ coaguletur bonis et inter bonos, oportet nos bonos esse et sic ad⁸ convivium nosmet ipsos per bonitatem preparare, alioquin convivium nobis bonum non esset. Nam, ut⁹ quidam sapiens¹⁰ dixit: « Nichil est homini¹¹ bonum sine se bono »^{c 12}.

Bona¹³ preparatione¹⁴ vero de nobis ipsis facta ad convivium: « Circumspiciendum est, cum quibus edatis aut bibatis¹⁵, quam quid edatis aut bibatis: nam sine amico epulatio leonis ac¹⁶ lupi vita est »^d. Et Propheta etiam dixit: « Superbo oculo, et insatiabili corde, cum hoc non edebam »^e.

Non enim cum omnibus indifferenter¹⁷ comedendum est. Nam dixit Beatus Paulus in Epistula: « Si is, qui nominatur frater¹⁸ inter vos, est fornicator, aut avarus, aut ydolis serviens, aut maledi-

a) Psal. 50, 17

b) Matth. 18,20

c) GUGLIELMO DI CONCHES, *Moralium dogma*, ed. HOLMBERG, cap. XXXV.

d) SENECA, *Epistulae*, 2, 7, 10

e) Psal. 100, 5

1 fuerint B

2 respicere B

3 debemus B

4 pervitare A

5 sunt B

6 coadunacio B

7 vestra addit A

8 ad om. B

9 ut om. A

10 philosophus B

11 homini om. B

12 se bono om. B

13 bona om. A

14 homini addit B

15 editis aut bibitis B

16 aut B

17 edendum et addit B

18 si is, qui nominatur frater] si qui nominantur fratres A

eus¹, aut ebriosus, aut rapax: cum huiusmodi nec cibum sumite »^a.

Invitare ergo debetis ad convivium vestrum² bonos et pauperes, secundum verbum Domini dicentis: « Cum facis prandium aut cenam, noli invitare amicos, aut cognatos divites³: sed pauperes, aut debiles »^b, ut habeas retributionem a Domino.

Recte igitur⁴ fecistis, invitando istos pauperes Minores ad convivium vestrum⁵. Nam per eos⁶ Deum invitastis, ipso dicente⁷: « Quamdiu⁸ uni ex minimis meis fecistis⁹, et¹⁰ michi fecistis »^c, et illos pascendo pascitis Dominum. Unde¹¹ quidam sapiens dixit:

« Quisquis es in mensa, primum de paupere pensa;
nam dum pascis eum, pascis, amice, Deum¹²;

.

pauperis in specie nam latet ipse Deus »^d.

Libenter itaque debetis istos pauperes et alios convocare et pascere et¹³ de vestra habundancia illis largiri¹⁴, ut per¹⁵ preces et orationes suas recipiant¹⁶ vos¹⁷ in eterna tabernacula, secundum verbum Domini dicentis: « Facite vobis amicos de mammona iniquitatis: qui recipiant vos in eterna tabernacula »^e.

Bonum est enim elemosine donum, quod, cum donatur, nobis reservatur et in thesauris Dei nobis reconditur, Domino dicente: « Thesaurizate vobis thesaurum in celo: ubi neque erugo, neque tinea demolitur »^f.

Et eciam Marcialis¹⁸ dixit:

« Qui iustis sanctisque viris¹⁹, Tigiline²⁰, ministrat,
sumit ubi donat, spergit et accumulatur.

Qui vero indignis, bis munera prestita perdit,
et quum donat, donat²¹ et²² inmeritis.

a) Pauli, I ad Cor. 5, 11

b) Luca 14, 12, 13

c) Matth. 25, 40

d) *Carmina medii aevi*, ed. NOVATI, p. 49; *Cortesia da tavola in latino e in provenzale*, ed. BIADENE, p. 9.

e) Luca 16, 9

f) Matth. 6, 20.

1 maledictus B

2 nostrum A

3 divites om. B

4 ergo B

5 utrumque B

6 ipsos B

7 testante B

8 Quot B

9 minimis meis fecistis] minimis istis A

10 et om. B

11 Ut B

12 et addit B

13 et om. B

14 largitis B

15 per om. A

16 recipiat B

17 nos A

18 Maralianus B

19 viris om. B

20 theologie A

21 donat om. A

22 eciam B

Tu quoque communis meretricibus et parasitis
quicquid habes perdis: perderis ergo, miser ».

Intendatis itaque super istos et alios egenos, ut sitis beati et non commoveamini in eternum, secundum verbum Prophete dicentis : « Beatus, qui intelligit super egenum, et pauperem¹: in die mala liberabit eum Dominus »^a.

Et alibi Propheta dixit²: « Iocundus homo, qui miseretur, et comodat³: disponet sermones suos in iudicio: quia in eternum non commovebitur »^b.

Ultimo, ut dixi, debemus ea, que sunt necessaria ad convivium preparare. Et certe, arbitrio meo, ad convivium necessaria sunt tria genera ferculorum: primum quidem de cibis spiritualibus, quibus alatur anima; secundum de cibis corporalibus, quibus corpora sustententur; tertium de cibariis mixtis, que simul prosint⁴ anime et corpori.

Frater itaque noster, qui post me locuturus est, propinabit nobis ferculum de cibis spiritualibus.

Propheta vero mandat vobis⁵ ferculum de cibariis mixtis⁶, que, si diligenter a vobis fuerint sumpta atque digesta, multum vobis proderunt⁷ corpori et anime, cum dicit: « Si vere utique iusticiam loquimini: recte iudicate⁸ filii hominum »^c.

In hoc versu prophetico quodlibet verbum per se notabile est.

Unde quinque valde utilia notari possunt in eo, videlicet: locutio, veritas, iusticia, iudicium et per quos iudicium debeat exerceri.

Circa illud verbum « loquimini » scire debetis quod locutio ab

41, 1

a) Psal. 40, 2

b) Psal. 111, 5

c) Psal. 57, 2

¹ et addit B

² Propheta dixit om. B

³ accommodat B

⁴ prosunt B

⁵ nobis B

⁶ mysticis corr. mixtis ead., ut videtur, manus B

⁷ et addit B

⁸ iudicant B

ore procedit atque lingue artificio exercetur. Ad hoc ergo, ut locutio nostra bona et recta utilisque sit, ori nostro debemus apponere¹ custodiam frenoque recto illud coartare. Unde Propheta rogavit Dominum², dicens: «Apponi ori meo custodiam, et ostium circumstancie labiis meis»^a. Et in Ecclesiastico³ legitur: «Aurum tuum, et argentum tuum conflat, et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos⁴. Et attende, ne forte labaris in lingua, et cadas in conspectu insidiantium tibi, et sit casus tuus insanabilis in morte»^b.

Freno itaque tuo⁵ imposito, quia in proverbio dicitur:

«Osse caret lingua, sed frangit dorsa, maligna»^c.

Et etiam de omni ocioso verbo reddituri sumus rationem.

Et quia etiam a Sapiente dicitur: «Mors et vita in manu lingue»^d, domanda est lingua prout est possibile et coercenda⁶ atque refrenanda, Ideo dixi prout possibile est linguam fore domandam, quia ad plenum linguam suam⁷ nemo domare potest, Beato Iacobo hoc⁸ testante, qui ait in Epistula sua: «Natura bestiarum ac serpentum, et volucrum, et ceterorum⁹ domantur, et a natura humana domita sunt: linguam autem suam nemo domare potest»^e.

Sed licet domari non possit, coercenda tamen est. Unde Beatus Petrus¹⁰, in Epistula¹¹ prima, dixit: «Qui vult vitam diligere, et videre dies bonos, coerceat linguam suam a malo, et labia sua ne loquantur dolum. Declinet a malo¹², et faciat bonum: inquirat pacem, et sequatur eam»^f. Idem et Propheta dixit¹³: «Compescenda est etiam lingua», ut ait Cato^g:

a) Psal. 140, 3

b) Eccli. 28, 29, 30

c) *Lateinische Sprichwörter*, ed. JAKOB WERNER, p. 60, 67.

d) *Prov.* 18, 21.

e) *Iac. Epist.* 3, 7, 8

f) *Petri, Epist.* I, 3, 10.

g) Cfr. *Psal.* 33, 14; *Eccli.* 4, 34; *Lateinische Sprichwörter*, ed. JAKOB WERNER, p. 11.

¹ habere B

² Deum B

³ Ecclesiaste B

⁴ et frenos ori tuo rectos om. B

⁵ tuo om. B

⁶ domanda... et coercenda] prout possibile et correcta et compescenda B

⁷ linguam suam om. B

⁸ hoc om. B

⁹ et volucrum et ceterorum] ac volucrum ceterorum B

¹⁰ Paulus B

¹¹ sua addit B

¹² et labia sua... a malo om. B

¹³ dicit A

« Virtutem primam esse puto compescere linguam:
proximus ille Deo est ¹, qui scit ratione tacere » ^a.

Refrenanda est eciam lingua, ut taceat. Nam, ut ait Sapiens:
« Tacere qui nescit, nescit loqui » ^b. Nescit ergo stultus loqui, quia
tacere nescit ².

Unde quidam sapiens, interrogatus cur tantum taceret, an quia
stultus esset, respondit: « Stultus tacere non potest » ^c.

Salomon tamen dixit: « Stultus quoque, si tacuerit, sapiens re-
putabitur » ^d.

Moderate tamen loqui et tacere debemus; unde Pamphilus dixit:
« Nec nimium taceas nec verba superflua dicas » ^e.

Refrenanda est eciam lingua ut non sit verbosa. Nam, ut ait Sa-
piens: « Verbosa lingua malicie indicium est » ^f.

Refrenari eciam debet ³ ut sit verax et non mendax, secundum
verbum Domini dicentis: « Sit sermo vester: est, est: non, non » ^g:
quod amplius est, a malo est.

Refrenanda est eciam lingua ut sit tarda ad respondendum et
ad ⁴ loquendum, et non velox. Nam dixit Sanctus Iacobus: « Esto
velox ad audiendum: tardus vero ad loquendum, et tardus ad iram » ^h.

Et ait Salomon: « Vidisti hominem velocem ad loquendum?
Stulticia magis speranda est, quam illius correctio » ⁱ. Et alibi: « Qui
prius respondet ⁵, quam audiat, stultum se esse demonstrat ⁶, con-
fusione dignum » ¹.

Item refrenanda est lingua ut sit dulcis et bene loquatur. Nam,
ut ait Salomon: « Verbum dulce multiplicat amicos, et mitigat ini-
micos » ^m.

Et eciam quidam alius dixit: « Principium amicitie est bene
loqui, maledicere vero exordium inimiciciarum » ⁿ.

Et Pamphilus dixit:

« Excitat et nutrit facundia dulcis amorem » ^o.

a) *Catonis Disticha*, edd. BOAS-BOTSCHUYVER.

b) PUBLILII SYRI, *Sententiae*, in *Scaenicae romanorum poesis fragmenta*, rec. OTTO RIBBECK, Lipsiae MDCCCLXXXIII, vol. III, *Appendix sententiarum*, p. 364. sent. 120.

c) CAECILII BALBI, *De nugis psilosophorum*, ed. WOELFFLIN, Basiliae MDCCCLV, p. 28.

d) Prov. 17, 28; Cfr. *Lateinische Sprichwörter*, ed. JAKOB WERNER, p. 95.

e) Pamphilus, v. 105, ed. EVESQUE in *La « Comedie » latine en France au XIIe siècle*, II, p. 198, Paris 1931.

f) SYRI, *Sent.* 267; C. BALBI, *De nugis philosophorum*, ed. WOELFFLIN, p. 34.

g) Iac., *Epist.* 5, 12 h) Iac., *Epist.* 1, 19 i) Prov. 29, 20

l) Prov. 18, 13 m) Eccli. 6, 5

n) C. BALBI, *De nugis philosophorum* ed. WOELFFLIN, p. 25, 41.

o) Pamphilus, v. 107 ed. EVESQUE, *op. cit.*, p. 198.

¹ est om. B

² non potest B

³ lingua addit B

⁴ ad om. A

⁵ respondit A

⁶ et addit B

«Lingua enim est eucharis¹ gratiosa, in bono homine habundat»^a, ut ait Salomon.

Refrenanda est insuper lingua ut sit mollis et molles proferat responsiones. Nam, ut² dixit Salomon: «Mollis responsio frangit iram³; sermoque⁴ durus suscitatur furorem»^{b 5}.

Refrenanda est insuper lingua ut non proferat inania verba. Ait enim Seneca «De formula honeste vite»: «Sermo quoque tuus non sit inanis, sed aut⁶ doceat, aut consoletur, aut precipiat, aut moneat»^c.

Refrenanda est etiam lingua ut non proferat turpia verba, vel inhonesta. Nam, ut ait Apostolus: «Turpia colloquia bonos mores corrumpunt»^d.

Et Seneca dixit: «A verbis⁷ turpibus abstineto, quia licentia eorum imprudentiam nutrit»^e. Et Socrates dixit: «Que facere turpe est, ea nec dicere honestum puto»^{f 8}.

Refrenanda est etiam lingua ut non certet de ea re, que non molestat⁹. Ait enim Salomon: «De ea re, que non molestat, ne certaveris»^g.

Refrenari etiam debet lingua ut non loquatur obscura vel ambigua, sed clara et aperta. Nam, ut ait Sapiens: «〈Satius〉¹⁰ est mutum esse quam, quod nemo intelligat, dicere»^h.

Sic denique linguam refrenare debemus, ut nostros sermones nostrasque locutiones ad sanctum Dei servicium valeamus exercere.

Hiis auditis circa illud verbum «loquimini», accedamus ad aliud verbum, ubi dicit: «vere».

a) Eccli. 6, 5

b) Prov. 15, 1

c) MARTINI EPISCOPI BRACARENSIS, *Opera omnia*, ed. C. W. BARLOW, p. 239.

d) Pauli I ad Cor. 15, 33.

e) MARTINI EPISCOPI BRACARENSIS, *Opera omnia*, ed. C. W. BARLOW, p. 243.

f) P. SYRI, *Sent.* 211; C. BALBI, *De nugis philosophorum*, ed. WOELFFLIN, p. 18.

g) Eccli. 11, 9

h) CICERO, *Philippicae*, 3, 9, 22

¹ est eucharis] emularis A

² idem addit B

³ iras B

⁴ sermo quoque B

⁵ furores A

⁶ ut B

⁷ quoque addit B

⁹ molestat B

¹⁰ Sanctius A B

Si loquimini, fratres, vere loqui¹ debetis et veritatem et de veritate.

Quid est veritas? Ecce Dominus noster Yesus Christus, in passione sua interrogatus per Pilatum: « Quid est veritas? », noluit respondere^a, dando forte nobis² intelligere quod non semper, ad omnem, veritatem respondere debemus. Nam penitencie et alia archana et secreta nobis commissa, non sunt propalanda, nec de hiis debemus loqui nec respondere. Nam et ait Apostolus: « Vidi archana Dei, que non licet homini loqui »^b. Et Salomon dixit: « Qui ambulat fraudolenter, revelat archana: qui autem fidelis est³, celat⁴ amici⁵ commissum »^c.

Et alius sapiens dixit: « Sepultus apud te sit sermo: quem tu solus audieris »^d. Et alius dixit: « Quod secretum esse⁶ vis, nemini dicas »^e.

De hiis ergo loqui non debetis, sed, si loquimini, veritatem loqui debetis.

Quid est veritas? Certe Deus⁷ veritas est, ut ipse dicit in Evangelio: « Ego sum via, veritas, et vita »^f. Et Propheta testatur, dicens: « Veritas de terra orta est, et iusticia de celo prospexit »^g.

De terra, hoc est de Beata Virgine Maria.

Et verba Domini veritas sunt. Unde Propheta ait: « Omnia mandata tua veritas »^h.

Et vie Domini veritas dicuntur. Unde idem Propheta⁸ dixit: « Universe vie Domini, veritas »ⁱ.

Veritas, ergo, post Deum est colenda, que sola homines Deo proximos facit.

a) Matth. 27, 14

d) C. BALBI, *De nugis philosophorum*, ed. WOELFFLIN, p. 27.

e) P. SYRI, *Sent.* 801

h) Psal. 118, 86

b) Pauli. II ad Cor. 12, 4

f) Ioh. 14, 6

i) Psal. 24, 10

c) Prov. 11, 13

g) Psal. 84, 12

¹ loquimini A

² vobis A

³ fidelis est] fideliter B

⁴ animi vel addit B

⁵ animi A

⁶ est A

⁷ Deus om. A

⁸ Propheta om. B

Cum¹ ipse Deus veritas sit, veritatem² loqui debetis, mendacio penitus fugato. Nam, ut ait Dominus: « Diabolus est mendax, et pater eius »^a et « Os, quod³ mentitur, occidit animam »^b.

Et Salomon dixit: « Potius diligendus est fur quam assiduus in mendatio »^c et: « Linguam mendacem odit Dominus, et seminantem inter fratres discordiam »^d.

Breviter tactisque auditis super illo verbo « vere », accedamus ad tertium notabile, ubi dicit: « Iusticiam vere utique⁴ loqui debetis ».

Circa iusticiam scire debetis⁵ quod iusticia Deus est. Unde propheta dixit: « Iusticia de celo prospexit »^e.

Commendavit etiam Tullius iusticiam⁶, dicens: « Iusticia est omnium domina et regina virtutum »^f. Idem⁷ etiam ait: « Nichil est honestum, quod iusticia vacat »^g. Quare idem dixit: « Nullum tempus est, quod iusticia vacare deberet »^h. Idem⁸ etiam ait iusticiam in omnibus fore necessariam. « Nam hiis, qui vendunt emunt conducunt locant cotrahendisque negotiis implicantur, iusticia ad rem gerendam necessaria est, cuius tanta vis est, ut nec illi, qui maleficio et scelere pascuntur, possint sine aliqua particula⁹ iustitiae vivere. Nam ille, qui archipirata dicitur, nisi aequaliter predam disperciat¹⁰ aut interficitur¹¹ a sociis aut relinquitur »¹².

Idem etiam dixit: « Iusticia sine prudentia multum¹³ poterit, sine iusticia nil valet prudentia »¹.

Quare etiam Dominus dixit: « Sapiencia huius mundi stulticia est apud Deum »^m, de sapiencia enim¹⁴ dixit, que caret iusticia.

a) Ioh. 8, 44

b) Sap. 1, 11

c) Eccli. 20, 27

d) Prov. 6, 17-19

e) Psal. 84, 12

f) CICERO, *De officiis*, 3, 6, 28

g) CICERO, *De officiis*, 1, 19, 62

h) CICERO, *De officiis*, 1, 19, 65

i) CICERO, *De officiis*, 2, 11, 40

l) CICERO, *De officiis*, 2, 9, 34

m) Pauli, *I ad Cor.* 3, 19

¹ et addit A

² quidem addit B

³ qui A

⁴ utique om. B

⁵ debemus A

⁶ amicitiam corr. iusticiam eadem, ut videtur, manus B

⁷ inde A

⁸ inde A

⁹ aliqua particula] aliquo periculo B

¹⁰ predam disperciat] predicta inspiciat B

¹¹ interficiatur B

¹² requiratur B

¹³ nullum A

¹⁴ enim om. B

Pro vera utique¹ iustitia pugnare debemus. Nam dixit Ihesus² Sirac: «Pro iustitia agonizare³ pro anima tua, et usque ad mortem certa pro iustitia, et Dominus expugnabit pro te inimicos tuos»^a.

Et diffinivit Tullius iustitiam, dicens: «Fundamentum est perpetue commendationis et fame iustitia, sine qua nichil potest esse laudabile»^b.

Seneca vero «De formula honeste vite»⁴ diffinivit iusticiam, dicens: «Iusticia est nature tacita conventio, in adiutorium multorum inventa»^c. In «Moralium, vero, dogmate» diffinitur: «Iusticia est virtus⁵ conservatrix humane societatis⁶ et communis⁷ utilitatis»^d.

Secundum Leges vero diffinitur: «Iusticia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuens»^e. «Partes vero iusticie sunt: non violare homines, verecundie non offendere»^f, ut idem Tullius dixit.

Si iusticia ergo talis est ut supra dicitur et diffinitur, iusticiam vere loqui debetis et precepta iuris, que a iusticia oriuntur, observare, que sunt⁸: «Honeste vivere, alium non ledere⁹, suum cuique¹⁰ tribuere»^g. Et si hoc feceritis iusti eritis, scientes quod: «Nemo iustus esse potest, qui mortem, qui exilium, qui egestatem timet, aut qui¹¹ ea, que sunt hiis contraria, equitati anteposit»^h, ut idem Tullius dixit.

Et eritis¹² beati, secundum verbum Prophete dicentis: «Beati, qui custodiunt iudicium, et faciunt iustitiam omni tempore»ⁱ.

Hiis itaque prenotatis, super illo verbo «iustitiam», videamus

a) Eccli. 4, 33

b) CICERO, *De officiis*, 2, 20, 71

c) MARTINI EPISCOPI BRACARENSIS, *Opera omnia*, ed. C. W. BARLOW, p. 246.

d) GUGLIELMO DI CONCHES, *Moralium dogma*, ed. HOLMBERG, cap. VIII.

e) *Corpus iuris civilis romani*, *Digest.*, 1, 1, 10.

f) CICERO, *De officiis*, 1, 28, 99

g) *Digest.*, 1, 1, 10.

h) CICERO, *De officiis*, 2, 11, 38

i) Psal. 105, 3

1 itaque B

2 philosophus A

3 fidi addit B

4 dixit et addit B

5 et addit B

6 humane societatis om. B

7 commune A

8 hec addit B

9 ius addit B

10 unicuique B

11 qui om. B

12 erunt A

que sint dicenda super quarto notabili, ubi dicit: « recte iudicate ». Et certe hoc verbum « iudicate » imperativi modi est. Imperat ergo Propheta recte iudicare, sed Dominus videtur in Evangelio contrarium dicere. Ait enim: « Nolite iudicare, et¹ non iudicabimini: nolite condemnare et² non condemnabimini »^a.

Numquid ergo erit contrarium verbum Domini dicto Prophete? Absit, si ea attenderitis, que sunt³ in iudicio necessaria: et certe, arbitrio meo, septem sunt in iudicio principaliter necessaria, videlicet: sciencia, iurisdictio, ratiocinatio, deliberatio, iusticia, timor Domini et necessitas; de quibus singulariter videamus⁴. Sciencia in iudicio necessaria est, ut ait Salomon: « Ante iudicium para iusticiam, et antequam loquaris, disce »^b.

Quare iudex, qui per impericiam male iudicavit, tenetur, sicut et medicus, qui per impericiam male secuit⁵, tenetur, ut Leges nostre dicunt.

Iurisdictio eciam necessaria est. Nam et⁶ ipsi Iudei dicebant Pilato: « Nobis non licet occidere quemquam »^c, quia non habebant iurisdictionem.

Alioquin sententia nulla esset, utpote a non competenti iudice lata⁷, ut Leges clamant .

Ratiocinatio eciam est necessaria, id est rationis inquisitio. Nam « bene adhibita ratio, quid optimum sit cernit, neglecta vero, multis implicatur erroribus »^d, ut quidam sapiens dixit.

Nam quod ratione caret non potest esse diuturnum, qui enim secum rationem portat totum mundum vincit⁸.

a) Luca 6, 37

b) Eccli. 18, 19

c) Ioh. 18, 31

d) CICERO, *Tusc. disput.* 4, 27.

¹ ut A

² ut A

³ fuerint B

⁴ singulariter dispiciamus A. specialiter videamus B

⁵ scivit B

⁶ ut A

⁷ data B

⁸ ut quidam sapiens dixit... mundum vincit om. B

Unde quidam sapiens dixit: «Si vis vincere totum mundum, subice te rationi»^a.

Deliberatio eciam in iudicio est necessaria. Cum deliberatione enim et sine festinancia et ira procedendum est ad iudicium. «Deliberare enim utilia, mora est tutissima»^b. Nam, ut quidam sapiens dixit: «Optimum iudicem existimo, qui cito intelligit et tarde iudicat». «In iudicando enim criminosa est celeritas»^c.

Unde dici consuevit: «Mora omnis odiosa¹ est, sed facit sapientem»^d. Et alius dixit: «Duo sunt contraria iudicio: festinancia et ira»^e.

Quare eciam Tullius dixit: «Numquam enim iratus qui accedit ad penam mediocritatem illam tenebit, que est inter nimium et parum»^f. Unde eciam Lex dicit quod iudex ponderatas² debet ferre sententias et «frequenter partes interrogare an novi aliquid addere velint»^g. Et Dominus eciam dixit³. Cum mulier⁴ deprehensa in adulterio ducta esset ante eum⁵, digito scribebat in terra. Et, post deliberationem, elevato capite, sentenciavit dicens: «Quicumque vestrum sine peccato est, primum in eam lapidem mittat». Et iterum deliberando, scribebat in terram et⁶ elevatis oculis dixit: «Mulier, ubi sunt qui te accusant?» Et illa dixit: «Nemo, Domine». Et ille dixit, seu⁷ respondit: «Si nullus te accusat, nec ego te condemnabo»^h.

Iusticia vero in iudicio est necessaria, ut supra dixi: «Ante iudicium para iusticiam»¹, etc.

Timor⁸ Domini necessarius est in iudicio, quia: «Timor Domini initium est sapientie»¹, ut Propheta dixit.

Nam tanta est confusio Legum et Decretorum et Decretalium quod ad iudicandum vix memoria hominum⁹ sufficit. Unde Lex

a) SENECA. *Epistulae*, 4, 8, 4 b) P. SYRI, *Sent.* 128 c) P. SYRI, *Sent.* 254

d) P. SYRI, *Sent.* 311.

e) C. BALBI, *De nugis philosophorum*, ed. WOELFFLIN, p. 38.

f) CICERO, *De officiis* 1, 25, 89 g) IUSTINIANI, *Codex*, 3, 1, 9

h) Ioh. 8, 3, 6-11.

i) Eccli. 18, 19.

l) Psal. 110, 10; Eccli. 1, 16.

¹ odio B

² ponderatus A

³ Et Dominus eciam dixit om. A

⁴ Cum mulier] Et eciam mulier A

⁵ Deum A

⁶ postea addit B

⁷ dixit seu om. B

⁸ enim addit B

⁹ hominum om. B

dicit: « Omnium memoriam habere, et penitus in nullo peccare, potius est divinitatis quam humanitatis »^a.

Si ergo potius est divinitatis quam humanitatis, valde timendum est ne forte divinitas in nobis non sit.

Necessitas¹ vero incumbere debet in iudicio, potius quam voluntas. Non enim per illa verba: « Nolite iudicare et nolite condemnare » exclusit necessitatem, sed voluntatem, quasi diceret²: « Non iudicetis ex voluntate ». Sed cum necessitas subest, iudicare potestis, quod probatur per aliud Evangelium, ubi dicit: « Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate »^b. Non ergo peccatus est iudicare, si necessitas et oportunitas subest. Simile³ « nolite » est cum dicit: « Nolite iurare omnino »^c. Non enim exclusit necessitatem vel utilitatem iurandi, sed voluntatem, quasi dicat: « Non habeatis voluntatem iurandi »^d.

Recte enim iuramentum prestatur^e, si tres comites secum habeat^f, scilicet: utilitatem, veritatem et necessitatem. Unde Apostolus dixit: « Homines per maiorem^g sui iurant »^d. Et alibi: « Uniuscuiusque controversie finis est iuramentum »^e. Et « Angelus Domini iuravit per viventem in secula »^f. Et Propheta dixit: « Iuravit Dominus, et non penitebit eum »^g.

Simile « nolite » est in Ysaia, ubi dicit: « Nolite addere agrum agro, vel domum domui »^h. Nam nec ibi exclusit Dominus necessitatem vel utilitatem, sed voluntatem. Nulli enim sunt tam⁸ religiosi, qui non addant⁹ agrum agro, vel domum domui. Nam si isti Fratres Minores non haberent ecclesiam competentem et amplam ad congregationem fidelium, adderent ecclesie et si non haberent locum¹⁰ congruum ad coquinam, vel refectorium, adderent tunc domibus suis (predicta)¹¹.

a) IUSTINIANI, *Codex*, 1, 17, 2 § 14

d) Pauli, *ad Hebr.* 6, 16

f) Apoc. 10, 5, 6

b) Ioh. 7, 24

c) Matth. 5, 34

e) Pauli, *ad Hebr.* 6, 16

g) Psal. 109, 4

h) Is. 5, 8

1 Necessitati B

2 quasi diceret] que dicit A

3 Similiter B

4 sed voluntatem ..iurandi om. B

5 prestavit A

6 haberet B

7 maiores B

8 tam om. B

9 addunt B

10 locum om. A

11 predicti A B

Simile « nolite » est cum dicit: « Nolite cogitare de crastino »^a, et in aliis multis locis.

Sic ergo intelliguntur verba Domini: « Nolite iudicare, si non habetis periciam et scientiam iudicandi ». Item: « Nolite iudicare de occultis vel dubiis »¹. Item: « Nolite iudicare, si non habetis iurisdictionem ». Et²: « Nolite iudicare sine ratione, vel contra rationem, vel omissa ratiocinatione ». Et: « Nolite iudicare sine deliberatione, vel cum festinancia, vel³ ira ». Item: « Nolite iudicare iniuste vel contra iusticiam »⁴. Et⁵: « Nolite iudicare sine timore Domini ». Et: « Nolite iudicare, id est, non habeatis voluntatem iudicandi, nisi necessitas, vel utilitas subsit ».

Et, si ita feceritis, non iudicabimini nec condempnabimini⁶ propter iudicium vestrum⁷, immo meritum habebitis⁸ inde, et eritis beati, Propheta⁹ testante, qui ait: « Beati, qui custodiunt iudicium et faciunt iusticiam omni tempore »^b.

Nunc superest ut videamus super quinto vocabulo huius versus, videlicet ubi dicit Propheta¹⁰: « Filii hominum per filios hominum¹¹ recte iudicandum »^c. Et ita per hec verba excluditur et removetur¹² quedam vana¹³ supersticio quorundam hereticorum, qui dicunt homines non posse iudicare, nec vindictam facere, dicentes corporalem vindictam ad solum Dominum¹⁴ pertinere, allegantes pro se verba Domini dicentis: « Michi <vindicta>¹⁵; et ego retribuam »^d et predictam auctoritatem: « Nolite iudicare »^e et¹⁶: « Si quis percusserit tibi maxillam¹⁷, porrige ei et aliam. Et si quis abstulerit tibi tunicam, da¹⁸ ei et¹⁹ pallium »^f. Sed certe prave intelligunt predictas auctoritates. Nam, sicut in uno corpore multa membra sunt^g, non tamen eundem actum habent, ut²⁰ Beatus Paulus dicit, ita et inter

a) Matth. 6, 34

b) Psal. 105, 3

c) Cfr. Psal. 57, 2

d) Pauli, ad Rom. 12, 19

e) Luca 6, 37

f) Matth. 5, 39, 40; Luca 6, 29

g) Pauli, I ad Cor. 12. 14

1 Item... dubiis » om. A

2 Item B

3 et B

4 Item... iusticiam » om. B

5 Item B

6 nec condempnabimini om. B

7 nostrum A

8 habeatis B

9 enim addit B

10 Propheta om. A

11 dicit Propheta addit A

12 movetur A

13 varia B

14 Deum B

15 vindictam A B

16 et om. A

17 unam addit B

18 porrige B

19 et om. A

20 et B

homines distincta sunt officia. Nam aliud dictum est religiosis et aliud in seculo manentibus, aliud vero indicibus. Religiosis et perfectis dictum est: « Si quis abstulerit tibi tunicam, da ei et pallium. Si quis dederit tibi in maxillam ¹, porrige ei et aliam » ^a, in seculo manentibus, eciam ² bonis, dictum est: « Vim vi repellere omnes leges omniaque iura proclamant » ^b, et: « Quod quis ob tutelam sui corporis facit, id recte fecisse videtur » ^c, et: « Melius est in tempore occurrere quam post exitum iudicare ». Dum tamen ad vindictam non fiant predicta, ut Leges clamant, vindicta vero nulli permittitur nisi iudici iurisdictionem et imperium ³ habenti. Quod enim iudici, iurisdictionem habenti, vindicta eciam ⁴ corporalis permittatur, probatur per Vetus Testamentum et ⁵ Epistulas Apostolorum et per Evangelium Domini.

Per Vetus Testamentum probatur, quia in lege Moysi dicitur: « Maleficium non paciaris vivere super terram » ^d. Et alibi: « Qui maledixerit patri, vel ⁶ matri, morte moriatur » ^e ⁷ et in ⁸ infinitis aliis auctoritatibus Veteris Testamenti.

Sed heretici prefati dicunt Vetus Testamentum non esse servandum et legem Moysi datam esse a diabolo. Quod nequaquam dicere possunt.

Nam, si lex Moysi data esset a diabolo, non preciperet Deus ipsam servari, nec diceret Moysen debere audiri, nec appellaretur in Evangelio lex Domini.

Dicit enim Dominus in Evangelio ipsam servare ⁹ cum dicit: « Super cathedram Moysi sederunt scribe, et pharisei, et ypocrite. Omnia, quecumque dixerunt vobis ¹⁰, observate, et facite » ^f.

Iubet eciam Dominus Moysen debere audiri cum dicit in Evangelio divinis: « Habent Moysen, et Prophetas: audiant illos » ^g.

a) Matth. 5, 39, 40

b) Digest. 9, 2, 45 § 4

c) Digest. 1, 1, 3.

d) Ex. 22, 18 e) Lev. 20, 9

f) Matth. 23, 2, 3

g) Luca 16, 29

1 dederit tibi in maxillam] percussur
rit tibi maxillam B

2 et B

3 et imperium om. B

4 eciam om. B

5 per addit B

6 aut B

7 morietur B

8 in om. B

9 ipsam servare] ipsam debere serva-
ri B

10 et ypocrite. Omnia, quecumque di-
xerunt vobis] ypocrite, quecumque
vobis A

Appellatur eciam per Evangelium lex Domini cum dicit de Elizabeth et Zacharia, qui ambo erant iusti apud Deum, procedentes in omni opere et sermone, secundum legem Domini ^a.

Et eciam Dominus, post resurrectionem, cum appropinquasset discipulis suis, euntibus ad castellum, quod dicitur Emaus, incipiens a Moise ¹ et Prophetis, exponebat Scripturas ^b. Si enim lex Moysi ² data esset a diabolo non incepisset ³ Dominus expositionem Scripturarum a Moyse. Sed quia ipsi heretici dicunt: « Ecce vetera transierunt, et facta sunt nova omnia » ^c, probemus eciam per Novum Testamentum vindictam corporalem (per) iudices habentes iurisdictionem et imperium debere fieri et ipsam Deo placere.

Dicit enim Beatus Petrus: « Estote subditi omni humane creature propter Deum: sive regi, tamquam excellenti; sive ducibus, tamquam ab eo missis ⁴ ad vindictam vero malefactorum ⁵, ad laudem vero ⁶ bonorum » ^d. Ergo vindicta de malefactoribus per iudicem facienda est. Et eciam Apostolus ⁷, in Epistula prima ad Romanos, dicit: « Iudex non sine causa gladium portat. Est enim iudex malefactorum in iram » ^e.

Ergo vindictam de malefactoribus sumere debet iudex. Dei enim minister per Paulum dicitur, sive sit bonus, sive malus. Pilato enim, qui malus iudex erat, dixit Dominus in passione sua: « Non haberes potestatem super me, nisi data esset tibi desuper » ^f.

Non tamen obedire debemus malis potestatibus in malum, cum idem Apostolus dicat: « Principes ⁸ non sunt ⁹ timori boni operis, sed mali ¹⁰. Vis non timere potestatem? Bonum fac » ^g ¹¹. Et alibi: « Noli vinci a ¹² malo, sed vince in bono malum » ^h.

Per verbum eciam Domini probatur vindictam corporalem per iudicem debere fieri. Nam dixit Lucas in Evangelio: « Veruntamen ¹³

a) Luca 1, 5, 6

b) Luca 24, 27

c) Pauli, II ad Cor. 5, 17

d) Petri, Epist. I, 2, 13, 14

e) Pauli, ad Rom. 13, 4

f) Ioh. 19, 11

g) Pauli. ad Rom. 13, 3

h) Pauli, ad Rom. 12, 21

¹ Moysen A

² Domini B

³ accepisset B

⁴ ab eo missis] ab emissis B

⁵ malefactorum A

⁶ ad laudem vero] et ad laudem B

⁷ Paulus B

⁸ Principes A

⁹ subditi addit B

¹⁰ sed mali om. B

¹¹ Bonum fac] Bene fac A

¹² in A

¹³ Verum B

inimicos meos illos, qui noluerunt¹ me regnare super se, adducite huc², et interficite ante me »^a.

Et eciam³ per passionem Domini probatur. Nam cum Dominus in cruce penderet, duobus latronibus pendentibus uno a dexteris altero vero a sinistris, unus blasphemabat eum, dicens: « Si filius Dei es, descende⁴ de cruce et salva temet ipsum, et nos ».

Alius vero increpavit illum, dicens: « Nec tu⁵ Deum times. Nos quidem digna factis patimur et iuste, hic autem nil mali fecit », et, conversus ad Dominum, inquit: « Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum ». Dominus autem dixit ei: « Hodie mecum eris in paradiso »^b.

Certe aut latro iste dixit⁶ verum aut falsum. Si verum dixit ergo verum est quod latrones et similes malefactores, pro suis malis factis, digne et iuste occidi possunt, eciam a⁷ malis potestatibus sive a iudicibus, sicut illi occidebantur. Si autem falsum dixit, male fecisset Dominus si pro uno mendacio, quod est peccatum mortale, paradisu ei promisisset.

Non ergo debet iudex, habens iurisdictionem et imperium, dubitare facere vindictam⁸. Nam dixit quidam sapiens: « Iudex, qui dubitat ulcisci, multos improbos facit »^c. Et alius dixit: « Qui non corripit peccantem, peccare imperat »^{9d}.

Et alius dixit:

« Criminis <indultu>¹⁰ secura audacia crescit »^e.

Nam, prout puto, sicut quilibet¹¹, singulariter vindictam faciendo, peccaret¹², ita iudex, vindictam omittendo, non esset a peccato immunis. Alioquin tot essent malefactores, qui bonis hominibus vestes et cibaria auferrent, quod nullus bonus vivere¹³ valeret.

Sic¹⁴ ergo vos, filii hominum, iudicate ut Deum¹⁵ non offenda-

a) Luca 19, 27

b) Luca 23, 39-43

c) P. SYRI, *Sent.* 528

d) C. BALBI, *De nugis philosophorum*, ed. WOELFFLIN. p. 33.

e) *Lateinische Sprichwörter*, ed. JAKOB WERNER, p. 14.

¹ voluerunt A

² hunc B

³ enim A

⁴ nunc addit A

⁵ quidem addit B

⁶ aut latro iste dixit] autem latro idem dixit aut B

⁷ a om. B

⁸ et imperium dubitare facere vindictam om. B

⁹ et alius... imperat » om. B

¹⁰ indulti A B

¹¹ sicut quilibet om. B

¹² peccavit B

¹³ non addit A

¹⁴ Si A

¹⁵ Deum om. A

tis, sed mereamini audire ultimum iudicium Domini, qui dicet: « Venite, benedicti patris mei, percipite regnum, quod paratum est vobis ab origine mundi » ^a, ad quod ille nos conducat, qui sine fine vivit et regnat ¹. Amen.

a) Matth. 25, 34

¹ in secula seculorum *addit B*

**Hic est Sermo, quem Albertanus causidicus de Sancta
Agata composuit et edidit inter causidicos brixenses, apud
Fratres Minores in congregatione solita, sub anno Domini
M. CC. L, in media Quadragesima, super doctrina timoris
Domini. Rubrica.**

Rogate Deum, fratres, ut¹ ministerio sue sanctitatis, tribuat michi, servo suo inutili, dicere inter vos aliquid hodie utilitatis.

Fratres mei carissimi, qui estis ab hominibus sapientes nominati, summo curare debetis opere² ut, secundum legem nostram³, nomina vera⁴ sint consequentia rebus, hoc est ut vere sitis sapientes, veramque sapientiam possideatis.

« Quicumque ergo vestrum indiget sapientia, postulet illam a Deo, qui dat omnibus affluenter, nec impropere: et dabitur ei »^a, ut Beatus Iacobus in Epistula sua dixit.

Et certe, sicut per legem humanam « uniuscuiusque rei (potissima)⁵ pars principium est »^b, et « uniuscuiusque⁶ contractus⁷ initium spectandum est »^c, ita per legem divinam, ad percipiendam sapientiam⁸, ad initium vos recurrere oportet, hoc est ad timorem Domini, qui est initium sapientie⁹, ut Propheta dixit, qui ait: « Initium sapientie timor Domini »^d.

Audiamus itaque verbum Domini, per eundem Prophetam dicentem¹⁰: « Venite, filii, audite me: timorem Domini docebo vos »^e. Ad doctrinam vos invitat Dominus sui timoris, ut tribuat vobis dulcedinem sui amoris. Hec¹¹ est enim Domini iusta consuetudo ut, cui vult tribuere suam gratiam et suum amorem, prius incutiat¹² suum timorem, quod potestis videre per multa exempla.

Nam, cum voluit tribuere Beate Virgini Marie suam gratiam

a) Iac. Epist. 1, 5

b) Digest. 1, 2, 1

c) Digest. 17, 1, 7.

d) Psal. 110, 10; Eccli. 1, 16

e) Psal. 33, 12

1 in A

2 summo curare debetis opere] summa ope curare debemus A

3 vestram B

4 vestra B

5 potentissima A B

6 rei addit A

7 tractatus A

8 sapientiam om. A

9 est addit A

10 dicentis B

11 Hoc A

12 incurrat B

et suum amorem, prius incuissit ei per Angelum suum timorem.

Unde ¹ scriptum est in Evangelio quia, cum perturbata esset ² Virgo Maria in salutatione Angeli, respondit ei Angelus, dicens: « Ne timeas, Maria, invenisti enim ³ gratiam apud Deum » ^a.

Similiter, cum voluit tribuere Beato Iohanni suum amorem et ostendere illi secreta sua, prius incussit ei tantum timorem ut caderet in terram ⁴ quasi mortuus, ut in Apocalipsi legitur ^b.

Similiter, cum Dominus Beatum Paulum vas electionis fecit, eique suam gratiam tribuit, tantum ⁵ timorem ei incussit ut caderet ⁶ in terram ⁷ quasi mortuus pre timore et dixit: « Domine, quid vis me facere? » ^c ut in Actibus Apostolorum legitur. Et sic possent poni infinita exempla.

Habeamus ergo timorem Domini et multa bona habebimus.

Nam dixit Tobias filio suo: « Multa bona habebis, si timueris Deum » ^d. Et certe per Dei timorem, ut dixi, habebimus eius amorem et ⁸ omnia bene geremus. Nam ⁹ dixit Cassiodorus: « Semper bene geritur, si celestis metus humanis moribus apponatur » ^e.

Tercio. Per Dei timorem habebimus claves ad omne bonum et ad percipiendam gloriam ¹⁰ conductum.

Ait enim Petrus Alfunsus, qui fuit optimus philosophus: « Timor Domini est clavis ad omne bonum et ad percipiendam gloriam ¹¹ conductum » ^f.

Quarto. Per Dei timorem habebimus lucrum sine labore. Dixit enim ¹² Petrus: « Fili, timor Domini sit negotiatio tua et veniet tibi ¹³ lucrum sine labore » ^g.

Quinto ¹⁴. Per Dei timorem initialem, qui et caritativus ¹⁵ dicitur ¹⁶, expellemus omnes timores, videlicet humanum mundum ¹⁷ servilem et omnia nos timebunt. Nam dixit idem Petrus: « Qui timet

a) Luca 1, 30

b) Apoc. 1, 17

c) Act. Apost. 9, 4-6

d) Tob. 4, 23

e) M. AURELIJ CASSIODORI, *Variarum*, l. IX, ep. 25, in MIGNE, P. L. t. LXIX.

f) *Disciplina clericalis*, edd. HILKA-SÖDERHJELM, p. 50

g) *Disciplina clericalis*, edd. HILKA-SÖDERHJELM, p. 2

1 Item B

2 fuisset B

3 enim om. A

4 terra B

5 cum A

6 cecidit B

7 terra B

8 eiam addit B

9 ut addit B

10 in addunt A B

11 in addunt A B

12 idem addit B

13 enim B

14 Quinto om. A

15 caritativus A

16 dicitur om. A

17 mundanum B

Deum, omnia timent eum; qui vero non timet Deum, timet omnia » ^a.

Timere itaque debemus Deum cum virtute et sapientia, ut omnes terrores vincamus. Scriptum est enim in libro qui dicitur Ymago mundi: « Virtus, adiutorio sapientie, omnes terrores vincit ».

Sexto. Per Domini ¹ timorem expellemus omnem inopiam et non minuemur omni bono. Dixit enim Propheta: « Timete eum omnes sancti eius; quoniam ² non est inopia timentibus eum. Divites eguerunt, et esurierunt: inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono » ^b.

Septimo. Per Dei timorem expellemus omnem servitutem et acquiremus non solum libertatem, sed etiam summam ingenuitatem. Nam « Qui timet Dominum diligit illum; et qui diligit illum, obedit Deo » ^c, ut Petrus Alfunsus dixit. Et qui timet et diligit Deum et obedit Deo, Spiritus Dei est in illo. Et certe « Ubi Spiritus Dei est, ibi libertas est » ^d, ut dixit Beatus Paulus, in Epistula sua ³ secunda ad Corinthios.

Et Beata Agatha, interrogata a Quintiliano cuius condicionis ⁴ esset, respondit: « Ingenua sum ». Et cum ille reprehendisset eam, dicens: « Si ingenua es, quomodo ancillam Dei ⁵ te esse commemoras? » et illa respondit: « Summa ingenuitas est hec servitus, in qua Christi (comprobatur) » ^{e 6}, ut in passione dicte Virginis legitur.

Octavo. Per timorem Domini ⁷ acquiremus ⁸ illius misericordiam. Quare Beata Virgo Maria dixit: « Et misericordia eius a progenie in progenies timentibus eum » ^f.

Nono. Per Dei timorem acquiremus ⁸ illius adiutorium atque protectionem. Ait enim Propheta: « Qui timent Dominum, speraverunt in Domino: adiutor eorum, et protector eorum est » ^g.

Decimo. Per Dei timorem acquiremus illius glorificationem. Dicit enim Propheta: « Multa flagella peccatoris » ^h « Timentes autem Dominum, glorificat » ⁱ.

Undecimo. Per Dei timorem acquiremus beatitudines et erimus

a) *Disciplina clericalis*, edd. HILKA-SÖDERHJELM, p. 2. b) Psal. 33, 10, 1.
c) *Disciplina clericalis*, edd. HILKA-SÖDERHJELM, p. 2.
d) Pauli, II ad Cor. 3, 17. e) *Acta S. Agat. Virg. Mart.* in *Acta Sanctorum*, t. I februarii, Venetiis MDCCXXXV, p. 616. f) Luca 1, 50. g) Psal. 113, 11.
h) Psal. 31, 10 i) Psal. 14, 4.

1 Dei B

2 quoniam om. B

3 sua om. B

4 religionis B

5 Christi A

6 commemoratur A B

7 Dei B

8 acquirimus A

9 acquirimus A

beati. Dixit enim Propheta: « Beati omnes, qui timent Dominum, qui ambulant in viis eius »^a.

Duodecimo. Per Dei timorem pervenimus ad perfectum bonum, hoc est ad veram sapientiam et scientiam divinarum et humanarum rerum. Est enim « sapientia perfectum bonum mentis humane »^b, et « divinarum et humanarum rerum scientia »^{c 1}, ut Seneca in Epistulis dixit.

Est enim summum in vita solamen studium sapientie, quam qui invenit felix est et qui possidet beatus est². Quam sapientiam Salomon in Proverbiis super omnia commendavit, dicens: « Melior est sapientia cunctis preciosis opibus: et omne desiderabile ei non poterit comparari »^d. Unde ait: « Dic sapientie³, soror mea es: et prudentiam⁴ amicam tuam voca »^{e 5}. Et iterum: « Posside sapientiam, quia⁶ auro melior est: et acquire prudentiam, quia⁷ melior est argento »^f.

Quam sapientiam habere debemus ad sobrietatem et cum timore Domini. Nam dixit Beatus Paulus, in Epistula sua⁸ ad Romanos: « Noli altum sapere, sed time »^g. Et iterum, in eadem: « Non plus sapere⁹ quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem »^h.

Et certe, si ita fecerimus, sapientia multa bona nobis tribuet. In primis enim¹⁰ letificat cor, ut Iesus Sirac testatur, dicens: « Vinum, et musica letificant cor: et super utraque dilectio¹¹ sapientie »ⁱ.

Insuper eciam animum sanat. Nam dixit Seneca in Epistulis: « Eger animus est sine sapientia »^l.

Sapientia insuper « animum firmat et fabricat, vitam disponit, regit actiones, agenda et omittenda demonstrat »^m.

a) Psal. 127, 1

b) SENECA, *Epistulae*, 14, 1, 4

c) SENECA, *Epistulae*, 14, 1, 5; CICERO, *De officiis*, 1, 43, 153; 2, 2, 5.

d) Prov. 8, 11

e) Prov. 7, 4

f) Prov. 16, 16

g) Pauli, *ad Rom.* 11, 20

h) Pauli, *ad Rom.* 12, 3

i) Eccli. 40, 20

l) Cfr. SENECA, *Epistulae*, 18, 109, 1; SENECA, *De beneficiis*, VII, VI, 2.

m) SENECA, *Epistulae*, 2, 4, 3

¹ Est enim ... rerum scientia » om. B

² est om. B

³ sapiens B

⁴ prudentia B

⁵ voca om. B

⁶ que B

⁷ que B

⁸ sua om. B

⁹ sapere om. B

¹⁰ enim om. B

¹¹ utrumque dilectum B

« Sapientia nos tueri debet. Hoc docebit ut Deum sequaris, feras casus »^a, « hoc exigit ut ad legem suam quisque vivat nec a ratione vita dissenciat »^b.

Hominem ita sapientem facit ut a quodam phylosopho dicatur: « Sapiens contra¹ omnes fert arma cum cogitat »^c.

Nos ergo ita sapientes esse debemus ut simus « sapientes in bono, et simplices in malo »^d, ut Beatus Paulus, in Epistula sua ad Romanos, dixit.

Et contra omnes malos² ferre debemus arma iustitiae, cum cogitamus. Nam, cum homines veniunt ad nos³ pro consilio vel auxilio petendo, bene et iuste debemus eis consulere illosque adiuvari in bona causa, et etiam inde possumus iustum precium sive salarium accipere. Nam dixit⁴ Augustinus: « Licet advocato vendere iustam advocacy et iurisconsulto vendere iustum consilium ».

Et si forte amicus vel vicinus vel aliquis potens vellet ut ei collusionem vel malicia⁵ iudicemus vel ut⁶ in mala causa sua adiuvemus vel defendamus, viriliter ei resistere⁷ eumque a malo proposito revocare pro posse debemus et respondere illi secundum Apostoli dictum, qui dixit⁸, in Epistula secunda⁹ ad Corinthios: « Non enim possumus adversus veritatem, sed pro veritate »^e. Et etiam secundum leges nostras respondere debemus, quae dicunt: « Quae facta pietatem et¹⁰ extimationem vel verecundiam nostram ledunt, et generaliter, quae contra bonos mores fiunt, nec¹¹ facere posse credendum est »^f et ea demum posse fieri creduntur, quae commode fiunt.

Et si forte ille amicus noster institerit, volens nos a bono proposito ad malum trahere, constantiam habeamus et in memoriam ha-

a) SENECA, *Epistulae*, 2, 4, 5

c) P. SYRI, *Sent.* 587

e) Pauli, *II ad Cor.* 13, 8

b) SENECA, *Epistulae*, 2, 8, 2

d) Pauli, *ad Rom.* 16, 19

f) *Digest.* 28, 7, 15

¹ circa B

² Et contra omnes malos] et nos omnes B

³ ad nos *om.* B

⁴ dicit B

⁵ collusionem et maliciam A B

⁶ ut *om.* B

⁷ resiste A

⁸ Apostoli dictum, qui dixit] Apostolicum dictum, dixit enim B

⁹ secunda *om.* B

¹⁰ vel B

¹¹ nos *addit* B

beamus dictum Apostoli, qui ait in Epistula ad Romanos: « Noli vinci a malo, sed vince in bono malum »^a.

Et teciam recordemur consilii Salomonis, qui dixit: « Noli esse humilis in¹ sapientia tua, ne humiliatus in stulticiam seducaris »^b. Et aperte illi² dicamus³ amico vel clientulo nostro: « Amice, hec lex in amicitiam santiatur, ut neque rogemus res turpes neque faciamus rogati »^c et: « Ab amicis honeste petamus et, amicorum causa, honesta faciamus »^d.

Peccatum enim pro amicis facere non debemus. Nam dixit Tullius « De amicitia »: « Nulla est excusatio peccati, si amici causa peccaveris »^e et maxime in re turpi, ubi duplex est peccatum. Ait enim Seneca: « In turpi re peccare, bis est delinquere »^f.

Nec eciam debemus alios defendere in peccato, ne nobis crimen paremus. Ait enim Seneca: « Nocentem qui defendit, crimen sibi parat »^g. Et iterum: « Socius fit culpe, qui nocentem iuvat »^h.

Innoxie enim alios defendere debemus, ut proprie defensores dicamur. Ait enim Cassiodorus: « Ille proprie defensor dicendus est qui defendit innoxie »¹. « Amici enim vicia si feras, facis tua »¹, ut Tullius dixit.

Nec dicat⁴ aliquis quod sapientia nostra sit sapientia mundana, que est stulticia apud Deum. Illa enim scientia, que maliciose et a malicioso exercetur est scientia⁵ huius mundi et abusive dicitur sapientia. Illa vero scientia, que est sapore virtutum condita, est vera sapientia ad cuius studium summa ope niti⁶ debemus, quia sine illa nemo beate vivere potest.

Nec dicat aliquis: « Non bene possem lucrari nisi maliciam exercerem in causis ». Nam certo certius est quod in duplum lucra-

a) Pauli, *ad Rom.* 12, 21

c) CICERO, *De amicitia*, 12, 40

e) CICERO, *De amicitia*, 11, 37

g) P. SYRI, *Sent.* 421

i) M. AURELIJ CASSIODORI, *Variarum*, 1. IX, ep. 25.

l) P. SYRI, *Sent.* 10.

b) Eccli. 13, 11

d) CICERO, *De amicitia*, 13, 44

f) P. SYRI, *Sent.* 283

h) P. SYRI, *Sent.* 618

¹ in om. B

² illi om. B

³ dicamus om. A

⁴ dicas A

⁵ sapientia B

⁶ uti B

bitur, si¹ cadat in famam² bonitatis et legalitatis, videlicet quod bonus et legalis sit in consiliis et in processu causarum, quam ille maliciosus, et merito. Ait enim Iesus Sirac: «Curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit, quam mille thesauri magni, et preciosi»^a. Et Salomon ait: «Super aurum et argentum fama bona est»^{b 3}. Et Seneca ait⁴: «Cui omnes benedicunt, possidet populi bona»^c.

Ille vero maliciosus negligit famam et ideo crudelis est iudicandus. Nam, ut dixit Augustinus: «Qui negligit famam, crudelis est». Et si forte aliquando plus lucretur, cum mala fama et dampno suo hoc fecit. Nam scriptum est: «Lucrum cum mala fama⁵ dampnum est appellandum»^d. Unde⁶ quidam philosophus dixit: «Perdidisse mallem, quam turpiter accepisse»^e.

Et hoc vidi meis⁷ temporibus, qui in hac professione plus quam⁸ viginti quatuor annis exercitatus sum; omnes enim habentes famam iusticie et bonitatis vidi habundare omnibus bonis, maliciosos autem, habentes famam iniusticie et⁹ malignitatis, fere omnes vidi¹⁰ destructos cum omni¹¹ substantia et omnibus suis bonis, et merito.

Scriptum est enim: «Substantie iniustorum sicut fluvius sicca-buntur»^{f 12}, quia¹³: «Qui¹⁴ male congregat, cito dispergit»^g.

Iustum iudicium est ut, que de malo perveniunt ad malum perve-niant, nec accedat ad bonum, quod non procedit ex bono.

Summa igitur ope¹⁵ curemus ut nomina nostra sint consequen-tia rebus et vere sapientes simus, veramque sapientiam taliter possi-

a) Eccli. 41, 15

b) Prov. 22, 1

c) P. SYRI, *Sent.* 112; C. BALBI, *De nugis philosophorum*, ed. WOELFFLIN, p. 42.

d) P. SYRI, *Sent.* 135

e) P. SYRI, *Sent.* 479

f) Eccli 40, 13

g) Luca 11, 23.

1 sed A

2 fama B

3 est om. B

4 Et Seneca ait] Et Tullius dixit B

5 et dampno... mala fama om. A

6 Ut B

7 in eis A

8 quam om. A

9 atque B

10 iudices A

11 sua addit B

12 fluvius siccabuntur] fluvii dessica-buntur B

13 quia om. A

14 a addit A

15 Summa igitur ope] Summo opere igitur B

deamus ut, omnia cum timore Domini facientes, per hanc scalam, duodecim gradus habentem, qui omnes gradus procedunt a timore Domini, valeamus scandere ad regnum Dei, ad quod ille nos con-ducatur, qui sine fine vivit et regnat¹. Amen².

¹ in secula seculorum *addit* B

² Explicit liber Albertani, Deo Gratias. Amen Finitum fuit hoc opus anno Domini Millesimo trecentesimo undecimo indictione nona. Die lune septimo, intrante iunio et die veneris sequente erat festum Beati Barnabe.

Pax sit scribenti, sint gaudia plura legenti. Sit benedicta dies, peperit

qua Virgo Maria, qua peperit Christum, sit benedicta dies. *addit* A
Expliciunt Sermones quidam compilati et editi a venerabili viro, domino Albertano causidico brixien-
Scripti per manus Theoderici de Alemania, in Colonia.

Scriptor opus, siste, tenuit labor iste satis te. *addit*. B

INDICE

Introduzione	pag.	I
Codici usati per l'edizione	»	III
Criteri dell'edizione	»	VI
Sermo primus	»	1
Sermo secundus	»	17
Sermo tertius	»	35
Sermo quartus	»	55

SEE

UNIVERSITY OF CHICAGO

26 402 866

BX
1756
.A1A33

ALBERTANO DA BRESCIA
Sermones quattuor

APR 17 1957

MAY 3 1957

Bindery

7/24/87

ILL - 1A1

AUG 10 1987

il: 4211236

10/19/87

ILL

NOV 24 1987

Syracuse Univ.

BX 1756
.A1A33

SWIFT LIBRARY